

ДІНИ БАСҚАРМА – ҚАЗАҚСТАН МҰСЫЛМАНДАРЫНЫҢ ҚАРАШАҢЫРАҒЫ

Наурызбай қажы ТАҒАНҰЛЫ,
ҚМДБ Төрағасы, Бас мүфти

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы осыдан тура 35 жыл бұрын 1990 жылы 12 қаңтарда Орта Азия және Қазақстан мұсылмандары діни басқармасынан бөлініп, дербес мүфтият болып құрылды. Содан бері Қазақстан мұсылмандарының қарашаңырағы – мүфтият еліміздің рухани дамуына, халқымыздың игілігі мен бірлігіне сүбелі үлес қосып келеді.

Дін еркіндігін Қазақстан мұсылмандарының I құрылтайында мүфти болып сайланған Рәтбек қажы Нысанбайұлы хазірет жариялаған еді. Ұстазымыз мұсылман мемлекеттерімен тығыз қарым-қатынас орнатып, ынтымақтастықты арттыра түсті. Бірнеше мешіт салдыруға мұрындық болды. Халықтың діни сауатын ашуға маңыз беріп, бойындағы бар күш-қайратын шәкірт тәрбиелеуге арнады.

Рәтбек Нысанбайұлынан кейін белгілі ғалым Әбсаттар қажы Дербісәлі хазірет 2000 жылы Қазақстан мұсылмандарының III құрылтайында ҚМДБ-ның төрағасы болып сайланды. Саналы ғұмырын ғылым-білімге арнаған ол дін саласында ақсап тұрған құжат мәселесін ретке келтіріп, Діни басқарманың жұмысын жолға қоюда, бірізділікке түсіруде үлкен еңбек сіңірді.

2005 және 2010 жылдары өткізілген Қазақстан мұсылмандарының IV және V құрылтайларында мүфтилік лауазымға қайта сайланған Әбсаттар хазірет 2013 жылға дейін ҚМДБ-ның төрағасы ретінде ілкімді істердің ұйытқысы бола білді.

Әбсаттар қажы Бағысбайұлының басшылығы кезінде республикамыздың 9 аймағынан 9 медресе, 1 қарилар даярлайтын орталық ашылып, халықты діни сауаттандыру жұмыстары жаңа қарқынмен дами түсті. Осы жылдары имамдардың діни біліміне көбірек мән берілді. Бірнеше медресе ашылып, жоғары білімді діни кадрлар даярлайтын «Нұр-Мүбәрак» университеті өз жұмысын бастады. Дін қызметкерлері мен халықты ағарту бағытындағы іс-шаралар мен игі жобалар жүзеге асты.

2013 жылы елордада Қазақстан мұсылмандарының кезектен тыс VII құрылтайы өтті. Ержан қажы Малғажыұлы хазірет Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының төрағасы болып сайланды. Ол дін қызметкерінің ұстаздық тұлғасын қалыптастыруға күш салды. Шетелдік діни оқу орындарымен байланыс аясы кеңейіп, білім іздеген жастардың қатары көбейді.

Діни басқарма жанынан Республикалық ақпараттық-насихат тобы (РАНТ) құрылды. Еліміздегі ең білікті мамандардан жасақталған ақпараттық-насихат тобының мүшелері еліміз бойынша түсіндір-

ме жұмыстарын жүргізіп, халықтың діни сауалдарына жауап берді. Қоғамда дін мен дәстүр сабақтастығы кеңінен дәріптелді.

Ержан қажы Малғажыұлы хазіреттің бастамасымен жүзеге асқан жемісті жобалардың бірі ретінде 2013 жылдың 25 желтоқсанында құрылған Ғұламалар кеңесін атап өткен жөн. Кеңестің негізгі мақсаты – Ислам негіздеріне сүйене отырып, қоғам өмірінде мұсылмандық ұстанымға қатысты туындаған көкейкесті мәселелерді талқылап, дер кезінде шешім шығару, пәтуа қабылдап, діни мәселеде ҚМДБ көзқарасын білдіретін құжат дайындау.

2017 жылдың 8 желтоқсанында Алматыда өткен Қазақстан мұсылмандарының VIII құрылтайында Бас мүфти лауазымына Серікбай қажы Ораз хазірет сайланды. Ол халықаралық әрі республикалық деңгейде ағартушылық бағыттағы жобаларды жүзеге асырды. Жаназа рәсімдерін бірізділікке түсіру мақсатында «Жаназа және жерлеу рәсімдері» кітабы шығарылып, арнайы ереже бекітілді.

Әйгілі Марал ишанның Кенесары ханға сыйлаған Құраны табылып, оны Мемлекет басшысы қадірлі Қасым-Жомарт Кемелұлының сенім артуымен киелі Түркістандағы Қожа Ахмет Ясауи бабамыздың кесенесіне қою мәртебесіне ие болдық.

Алланың қалауымен 2020 жылдың 7 ақпанында құрылтай делегаттарының қолдауымен Бас мүфти лауазымына сайландым. Содан бері сауапты да, жауапты қызметті жоғары деңгейде атқаруға бар күш-жігерімді салып келемін. Осы жылдар арасында сынақты сәттер де аз болған жоқ. Алла Тағала Құранда айтқандай, қиындықтан кейін жеңілдіктер, яғни жетістіктер мен мүмкіндіктерге жол ашылды. Республикалық әрі халықаралық деңгейде ағартушылық, рухани, діни бағыттағы жобаларды қолға алдық.

Әйгілі Марал ишанның Кенесары ханға сыйлаған Құраны табылып,

оны Мемлекет басшысы қадірлі Қасым-Жомарт Кемелұлының сенім артуымен киелі Түркістандағы Қожа Ахмет Ясауи бабамыздың кесенесіне қою мәртебесіне ие болдық.

Осы ретте айта кетер тарихи оқиға – қазақ топырағында тұңғыш рет Қазақстан Республикасының ұлттық мерекесі – Республика күніне орай I халықаралық Құран жарысын жоғары деңгейде өткізіп алдық.

Ардақты Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): **«Сендердің ең жақсыларың – Құранды үйреніп, оны үйреткендерің»**, – деп айтқандай, біз Құранды үйреніп қана қоймай, оны үйретушілерден болуымыз керек. Осы хадисті іске асыру ниетімен ҚМДБ жанынан Құран секторын аштық.

Құранға қатысты тағы бір үлкен жаңалықтың бірі – Қазақстан мұсылмандары дін басқармасының атсалысуымен мүфтият жанындағы Ислам ғылыми-зерттеу институты Алтын орданың билеушісі болған Өзбек ханның алтын сиямен жазылған Құранының көшірмесін елге әкелді.

Игі істерімізді жүйелі түрде әрі ғылыми бағытта жүзеге асыру үшін

Алматы қаласынан Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы жанындағы Ислам ғылыми-зерттеу институтын аштық. Институт ұжымы ғасырлар қойнауынан жеткен рухани-діни көне қолжазбалар мен ескі кітаптарды зерттеп-зерделеу, оларға ғылыми сараптама жасап, ғылыми айналымға енгізу жұмыстарына кірісіп кетті.

Мемлекет басшысы қадірлі Қасым-Жомарт Кемелұлы Үкімет мүшелерімен өткен басқосуда: «Халқымыздың дүниетанымына сай дәстүрлі Исламды дәріптеу аса маңызды. Оның ғылыми-теориялық негізін дамыту қажет...», – деген болатын. Ғылыми саладағы жұмыстарымыздың бірі де бірегейі – көптен бері қолға алған игі жобамыз – «Ислам энциклопедиясын» шығару болатын. Аталған жобаға 50-ге жуық ғалым үлес қосты. Бұл дәстүрлі дініміздің ғылыми-теориялық негізін дамытуға бағытталған Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының ауқымды жобасының бірі болды.

Өткен жылы еліміз Түркі мемлекеттері ұйымына төрағалық етті. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы да өзіміз бастамашыл болған Түркі мемлекеттері мүфти-

лер алқасына төрағалық етіп, алқаның бесінші отырысын Астанада абыроймен өткіздік.

Келешек ұрпағымызға ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық және діни құндылықтарымызға негізделген дәстүрлі дініміздің негіздерін жеткізу – біздің діни саладағы басты міндетіміздің бірі болып қала береді. Себебі дәстүрлі дінімізбен көкірек көзін суарған жастар жат ағымның жетегінде кете қоймасы анық. Сол үшін «Дін мен дәстүр III» кітабын, «Бабалар ізімен: Қазақ даласындағы мұсылмандық мектеп» еңбегін жазып, оны жастар арасында кеңінен дәріптеу ісін қолға алдық.

2022-2024 жылдар аралығында еліміз бойынша өткен республикалық аттестаттауды қорытындыладық. Білімді анықтау мен біліктілікті арттыруға бағытталған аттестаттау іс-шарасына 4 мыңнан астам дін қызметкері қатысты. Имам-молдаларға тұрақты түрде білім курстары мен арнайы дәрістер ұйымдастырылып келеді. Имамдар мен ұстаздарға рухани тұрғыдан қолдау көрсетумен қатар, оларға мүфтият тарапынан материалдық көмек те берілуде. Нақты айтқанда, қазір ҚМДБ есебінен 792 дін қызметкері тұрақты жалақы алып келеді.

Алла қаласа бұл көрсеткішті алдағы уақытта ұлғайту жоспарланған.

Имамдарға терең білім беру мақсатында Астана қаласынан Қазақстан мұсылмандары діни басқармасына қарасты Хусамуддин әс-Сығанақи атындағы Ислам институтын аштық. Сонымен қатар жас қариларды жігерлендіру мақсатында институт жанынан «Ижаза» беру орталығы іске қосылды. Бүгінде Алатаудың баурайындағы әсем Алматы қаласында да Хусамуддин әс-Сығанақи атындағы Ислам институтының филиалы жұмыс істейді. Аллаға шүкір, екі жылда 57 қариымыз ижаза куәлігін алды.

Расында бүгінгі заманда ақпарат – маңызды саланың біріне айналды. Осыған орай мүфтият жанынан арнайы медиа орталық пен «Munara TV» арнасын ашып, оның Бас мешіттегі орталық студиясын, аймақтағы филиалдарын іске қостық. Ғаламтордың мүмкіндігін пайдаланып, «Munara FM» интернет радиосы іске қосылды.

Мүгедектігі бар жандарға дін насихатын жүргізу, Алланы таныту мақсатында бейнетаспаға түсірілген уағыздардың бірқатарына сурдоаударма жасауды «Munara TV» телеарнасы арқылы жүзеге асырдық.

Сонымен қатар бұл жоба қалалық мешіттерде де жалғасын табуда. Бүгінгі таңда мүфтиятқа қарасты 30-ға жуық сайтымыз ақпарат алаңында белсенді жұмыс істеуде. Осы іс-шараларды жүйелі түрде жүзеге асыру үшін ҚМДБ жанынан Ақпарат және қоғаммен байланыс, Цифрлық даму бөлімдері ашылды.

Біз қоғам үшін маңызды діни оңалту бағыты бойынша кешенді жұмыстарды жүзеге асырып келеміз. Деструктивті және радикалды діни ағымдардың таралуына идеологиялық тұрғыдан қарсы тұру жұмысын жүйелі түрде атқару үшін мүфтият жанынан арнайы Діни оңалту бөлімін ашып, жұмысына серпін бердік.

ҚМДБ жанынан Стратегиялық даму және талдау бөлімін ашудағы мақсат – күнделікті жұмысымызға, жалпы еліміздегі діни ахуалға тиісті талдау жүргізу. Сонымен қатар аталған бөлім болжау, тәуекелдерді ескеру, қызметкерлердің жұмыс тиімділігін анықтау сынды жұмыстарды атқарып келеді.

Мешіттің қоғамдағы орны мен маңызы ерекше. Өйткені құлшылық үйі – руханият ордасы, оқу-білімнің орталығы. Аллаға шүкір, 2020-2024 жылдар аралығында елі-

міз бойынша 359 мешіт жамағаттың игілігіне берілді. Мешітке келуші жамағатқа қажетті жағдай жасау – басты міндетіміз. Біз осы бағытта республикалық және халықаралық маңызы бар күре жолдардың бойында орналасқан 59 мешіт пен намазханадан арнайы жолаушылар бөлмесін аштық.

Алла Тағала «Әли-Фимран» сүресінің 92-аятында: **«Жақсы көрген нәрселеріңді Алла жолында жұмсамайынша, ізгілік пен кемелдікке әсте қол жеткізе алмайсыңдар. Сондай-ақ қайыр-садақа ретінде не берсеңдер де, Алла оны біледі»**, – деген. Діни саладағы қайырымдылық жасаудың тәсілдері де күн сайын өзгеріп, дамуда. Бұл бағыттағы жұмысымызды дамыту үшін «Уақып» қоры құрылды. Уақып – Алланың мүлкі болғандықтан аймақтардан әлеуметтік аз қамтылған отбасылардан шыққан студенттерге арналған қайырымдылық негізінде мүфтият жатақханалары ашылуда. Бұл бір-қатар отбасыға әлеуметтік тұрғыдан үлкен қолдау.

«Зекет және қайырымдылық» қорының арнайы «Зекет Хаб» орталықтарын іске қосып, мұқтаждарға әлеуметтік кеңес беріп, оларды кәсіп жүргізуге, мамандық игеруге баулып келеміз.

Ішкі туризмді дамытумен қатар, бабаларымыздың ізгі жолын, өнегелі істерін насихаттайтын ауқымды жобаның бірі – Darhan Dala жобасын қолға алып, осы бастама аясында киелі орындарға саяхат жасауға, халықты, жамағатты зиярат туризміне мән беріп, қызықтыруға ықпал еттік.

Еліміздегі мұсылман жамағатының сұранысына орай жаназа, жерлеу, қабір басына зиярат көтеру рәсімдерін бірізділікке түсіру мақсатында Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы жанынан «QAMQOR-SHARAPAT» салттық қызмет көрсету орталығы өз жұмысын бастады. Осы бастаманың аясында ҚМДБ Ғұламалар кеңесінде «Зиярат және зиярат мәдениеті», «Ас беру мәдениеті» сынды концептуалды құжаттар қабылданды.

Алла Тағала Қасиетті Құрандағы «Әли Имран» сүресінің 103-аятында: **«Барлығың Алланың дінін берік ұстаныңдар. Ешқашан бөлінбеңдер»**, – делінген. Адам баласы ынтымақта өмір сүрсе, берекелі ғұмыр кешеді. «Бірлік жоқ болса, ұйым жоқ, ұйым жоқ болса, күйің жоқ» деген мақалдың мағынасы да өмірдің мәні бірлікте екенін меңзейді. Сондықтан біз діни саладағы игі істерді ауызбіршілікпен ары қарай жалғастыра береміз.

САДУМ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН ҚАЗИЛАРЫ

Екінші дүниежүзілік соғыстың қайнаған тұсында құрылған САДУМ-ның (Орта Азия мұсылмандары басқармасы) тарих сахнасына шығуы Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының құрылуының бастапқы баспалдағы болды деп айтуға болады. Алғашқыда қазақтың дін ісі САДУМ-ның қарамағында болып, елімізде қазият ашылды. Араға жарты ғасыр салып, қазақтың Діни басқармасы құрылып, жеке дара бөлініп шықты. САДУМ-ның құрылу тарихы мен Қазақстан қазиятын кімдер басқарып еді? Осыған аз-кем тоқталып өтсек.

1942 жылы ІІ дүниежүзілік соғыстың қызып тұрған шағында майданда ауыр жағдай болды. Гитлерлік Германия Кеңес Одағының сағын сындырып, жаулап алудың аз-ақ алдында тұрды. Осындай қысылтаяң шақта КСРО Орталық Комитетінің Бас хатшысы, Халық Комиссарлары Кеңесінің төрағасы Иосиф Сталин барлық діндердің діндарларына рухани өмірін ішінара қалпына келтіруге мүмкіндік беруге келісім берді. Кеңес үкіметінің діни ұйымды құруға рұқсат беруінде саяси мақсаты бар екенін жасырып қалған жоқ. Эшон Бабахан мен Иосиф Сталиннің кездесуінде бұл мәселе ашық айтылып, мұсылмандардың майданға көмек қолын созу жағына да ерекше басымдық беру керектігі шегеленді. Осыған орай тек Өзбекстан мұсылмандарының өзі соғыс қажеттілігі үшін 1 280 000 сом, 117 000 сом облигация, 93 тонна азық-түлік және солдаттарға киім-кешек пен басқа да заттар жинап, майданға жіберді. Соғыс аяқталғанша қалған республикалардан да көмек тоқтаусыз жөнелтіліп жатты.

Мәскеуден оралған соң Эшон Бабахан мен бір топ діндарлар Өзбек КСР Жоғарғы Кеңесі Президиумының төрағасы Юлдаш Ахунбабаевқа барады. Эшон Бабахан оған Орта Азия мен Қазақстан мұсылмандарының діни басқармасын (САДУМ) құрудың қажеттілігі туралы өзінің ұсыныстары мен негіздемелерін алға тартады. Юлдаш Ахунбабаев жоғары мәртебелі қонақтарын жылы қарсы алып, идеяны мақұлдап, ресми келісім береді. 1943 жылы 12 шілдеде Абдураззақ Эшон, Мұхаммед Алымов, Ақрамхан Тазиханов, Мулла Садық Исламов Эшон Бабаханның басшылығымен КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының төрағасы М.И. Калининнің атына Орта Азия мен Қазақстан мұсылмандарының

рухани орталығын құру туралы хат жолдайды. Көп ұзамай бұл бастама мақұлданады.

Ташкентте Эшон Бабаханның бастамасымен құрылтайды өткізу үшін дайындық комитеті құрылды. Оның құрамына Өзбекстанның, Қазақстанның, Қырғызстанның, Тәжікстан мен Түрікменстанның көрнекті дін өкілдері кіреді. Ұйымдастыру жұмысына сол кездегі Ресейдегі беделді дін ғұламалары – Мұсылмандардың Орталық діни басқармасының төрағасы Абдурахман Расули, Мәскеу орталық мешітінің бас имамы Халил Рахман Насретдинов, Қазан қаласындағы «Марджания» мешітінің имамы Қияметдин Қадыров секілді білікті мамандар жұмылдырылды. Дайындық комитетінің мүшелері 1943 жылғы тамыз-қыркүйек аралығында Орта Азия өңірі мұсылмандарының құрылып жатқан рухани орталығының мақсаттарын түсіндіру үшін, сондай-ақ бірінші құрылтайға делегаттарды сайлау үшін бес республиканың өңірлерін аралады. Әр аймақтың түкпір-түкпірінен келген діндарлармен өткізілген дайындық комитеті мүшелерінің насихаты негізінде бірінші құрылтайға 160 делегат сайланды.

Орта Азия және Қазақстан мұсылмандары ғалымдарының алғашқы құрылтайы 1943 жылы 15-20 қазанда Ташкентте Қарасарай көшесіндегі Эшон Бабаханның өз үйінде өтті. Құрылтай Орта Азия мен Қазақстан мұсылмандарының діни басқармасы – САДУМ құру туралы шешім шығарды. САДУМ төрағасы болып бірауыздан 85 жастағы шейх Эшон Бабахан ибн Әбдулмахидхан сайланып, оған бес республиканың мүфтиі деген мәртебе берілді. Төрағаның орынбасары – Мұрат Қожа Салехи, ал жауапты хатшы болып Зияуддинхан қари сайланды. Ол кезде оның жасы небары 35 жаста

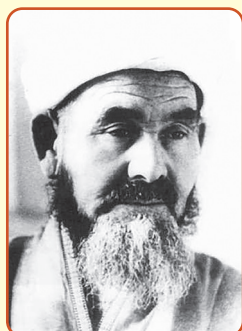
еді. Құрылтай шешімімен 11 адамнан тұратын басқарма және 5 адамнан тұратын ревизиялық комиссия жасақталды. САДУМ құрамында бес республикадан арнайы қазияттар құрылды. Қазақстанның қазі болып Әбдіғаппар Шамсуддинов, Өзбекстанға Бабахан ишан, Тәжікстанға Салех Бабакалан, Қырғызстанға Олимхане Тура Шәкир, Түрікменстанға Анна ишан тағайындалды. САДУМ Ташкенттің «Хазрати Имам» махалласында орналасып, кітапхана да ашылды. Эшон Бабахан жылдар бойы атеистерден жасырын сақтап қалған мыңнан астам кітаптары мен қолжазбаларды кітапханаға өткізді. Бұл үйді 1928 жылы Кеңес үкіметі Эшон Бабахоннан тартып алып, мемлекеттің меншігіне алған болатын. Биліктің пәрменімен 3 күннің ішінде ғимарат қайтадан ашылып жатқан САДУМ-ның меншігіне берілді.

Алайда, САДУМ көп ұзамай имамдардың жетіспеушілігі мәселесіне тап болды. 1945 жылы Кеңес

үкіметімен қиын келіссөздерден кейін Эшон Бабахан Бұхарадағы «Мир Араб» медресесінің жұмысын қалпына келтіруге қол жеткізді. Ол ұзақ жылдар бойы КСРО-дағы жалғыз исламдық білім беру мекемесі болды. Ұлы Отан соғысы аяқталғаннан кейін шейх Эшон Бабахан кеңес мұсылмандарының Ислам әлемімен үзілген байланыстарын қалпына келтіруге белсенді қатысты. Мүфтидің күш-жігерінің арқасында жыл сайынғы қажылық рәсімі қалпына келтірілді. 1945 жылы Эшон Бабахан бастаған КСРО мұсылмандар тобы Мекке мен Мәдинаға алғашқы қажылықты жасады.

Бес республиканың басын қосқан діни ұйым жарты ғасырдай өмір сүріп, 1991 жылы 26 желтоқсанда таратылды. Осы аралықта 1943-1957 жылы Эшон Бабахон, 1957-1982 жылдары Зияуддинхан Бабахан, 1982-1989 жылдары Шамсиддинхан Бабаханов, 1989-1991 жылдары Мұхаммед Садық Мұхаммед Юсуф басқарды.

ҚАЗАҚСТАН ҚАЗИЛАРЫ

Әбдіғаппар Шамсуддинов

Құрылтай шешімі бойынша Қазақстанның тұңғыш қазіі болып Әбдіғаппар Шамсуддинов (1884-1953) тағайындалғанын жоғарыда айттық. Ол Патша үкіметінің тұсында 1884 жылы Өскеменде дүниеге келді. Қазан медресесінде оқыған. Құран Кәрімді жатқа білген зиялы азамат қазақ даласындағы Ислам дінінің

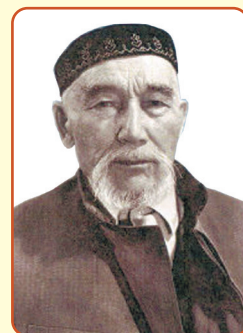
қайта гүлденуі жолында 1946 жылдан 1952 жылға дейін еліміздің дін саласында қызмет етті. Қазі бола жүріп Алматы қаласының имамы қызметін де қоса атқарды. Алғашқы мешіттер ашуға, білікті дін мамандарын, имамдар дайындауға үлес қосты. 1952 жылы 78 жасында қазылық қызметін шәкірті Сәдуақас Ғылманиға табыстап, бір жылдан соң Алматыда қайтыс болды.

Сәдуақас қажы Ғылмани

Қазақстанның екінші қазіі – Сәдуақас қажы Ғылмани (1890-1972). Оның дүние есігін ашқанына биыл жылы 135 жол толады. Сәдуақас қажы Ғылмани 1890 жылы Ақмола облысының Малтабар деген жерінде туған. Аталары Мұхамедияр, Сәлмен деген кісілер дін білгірі болған. Арабшаны Сәлмен атасынан үйренді. Содан кейін қазақ даласындағы молдалардан діни сауат ашып, 14 жасында «бала молда» атанды. Осылайша жас кезінен Тасбақа, Өмірзақ ауылдарында шәкірт оқытады. 1916 жылғы Ұлт-азаттық көтеріліс кезінде отаршыларға қарсы шықты. Көтеріліс кезінде ағасы Мұқан орыс солдаттары

қолынан қаза тапты. Кейін жас діндар Алаш зиялыларымен тізе қосып, ағарту саласына бет бұрды. 1929 жылдан бастап Кеңес билігі оны қудалай бастайды. Бірнеше рет түрмеге де тоғытылды.

Кейін Омбы облысын панаулап кетті. Қысқасы, Сәдуақас қажы өмірінің 20 жылын (1929-1946) қуғын-сүргінде жүрсе де Ислам құндылықтарын насихаттай берді, өмір жолын өлеңмен өрнектеді. 1946 жылы елге оралып, дінге қызмет етті.

Қазият тізгінін қолына алып, Ақмола қаласының имамы қызметін қатар алып жүрді. Шығармашылыққа дендеп кірісті. Негізінде Сәдуақас қажының өлеңдері 30-жылдары жазылды, қуғында жүргенінде қаламын құрғатпады.

Сәдуақас Ғылмани 110 мың сөзден тұратын ең үлкен «Арабша-қазақша сөздік» жазды. Осы сөздікті дайындауға 20 жылын арнапты. Бұдан бөлек артына бірнеше құнды еңбек қалдырды. Атап айтқанда, «Құран туралы жала мен өтіріктерге қарсы», «Ел аузынан жиған-тергендер (би-шешендер мұрасы)» кітаптарын, Құран-Кәрім аяттары мен хадистердің қазақша тәпсірлерін, Мәуліт, басқа да дін-насихат

бағытындағы өлеңдері жарық көрді. «Құран туралы жала мен өтіріктерге қарсы» кітабын Сәдуақас қажы Мұқатай Тоқжігітовтің 1968 жылы жарық көрген атеистік бағыттағы «Құран туралы шындық» кітабына қарсы жазды. Одан бөлек Дума депутаты болған Шәймерден Қосшығұлұлы туралы кітап жазды. Сондай-ақ Ғылым академиясының тапсыруымен түрлі аудармалар жасады. Әл-Фарабидің мол мұрасын арабшадан қазақшаға аударды. Жиырма жыл бойы (1952-1972) қазилық қызмет атқарып, еліміздің дін саласына елеулі үлес қосты. Сәдуақас қажы Ғылмани 1972 жылдың көктемінде Алматыда дүние салды. Бүгінде елорданың бір мешітіне Сәдуақас қажы Ғылмани есімі берілген.

Жақия қажы Бейсенбайұлы

Қазақстанның үшінші қазии Жақия қажы Бейсенбайұлы (1932-1997) болатын. 1932 жылы 25 маусым күні Омбы шаһарына жақын орналасқан қазақ ауылында дүниеге келген. Жастайынан жетім қалып,

Сәдуақас қажы Ғылманидің қамқорлығының арқасында және сол кісінің бағытбағдар беруімен 1959 жылы Бұхарадағы атақты «Мир Араб» медресесінен діни тәлім алды. 1968 жылы

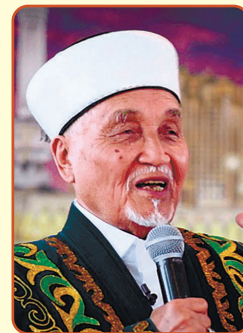
Алматы қаласының имамы қызметін атқарды. 1970 жылы қажылыққа барып, Нигерия, Алжир, Мали секілді қара құрлықтың бірқатар елінде болды. 1971-1972 жылдары Шам университетінің (Сирия) шарифат факультетінде оқыды. Білімі толысып, біліктілігі артқан Жақия Бейсенбайұлы 1972 жылдың желтоқсанында, Сәдуақас қажы Ғылмани қайтыс болғаннан кейін жеті жыл (1972-1979) қазии болды. 1979 жылы қызметін тапсырып, елдің өтінішімен Көкшетау қалалық мешітінің бас имамы болды. Өмірінің соңына дейін сол құлшылық үйінде қызмет атқарып, 1997 жылы өмірден озды. 2015 жылы Көкшетаудағы мешітке Жақия қажы Бейсенбайұлының есімі берілді.

Рәтбек қажы Нысанбайұлы

Рәтбек қажы Нысанбайұлы Жақия қажыдан кейін қазилік қызметке тағайындалды. Ол 1940 жылдың қарашасында Түркістан облысында дүниеге келді. Бұхарадағы «Мир-Араб» медресесін және осы қаладағы педагогикалық институтты тәмамдады. 1969-1975 жылдары Ливия университетінің Шарифат және құқық факультетінде оқып, жоғары діни білім алды.

Рәтбек қажы Нысанбайұлы 1979 жылдан бастап Қазақстанның қазии болды. Кеңес Одағы ыдырай бастаған тұста ұлттық және діни мәселелер шиеленісіп кетті. 1989 жылы Орта Азия және Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының (САДУМ) мүфтиі Шамсиддинхан Бабаханов қызметінен кетіп, орнына Мухаммад Садық Мухаммад Юсуф

мүфти болды. Осы кезде Қазақстан САДУМ-ның құрамынан бөлініп шықты. Оның бірнеше себебі бар еді. Соның негізгісі – Діни басқарма Ташкентте орналасқандықтан және кеңестік саясаттың кесірінен Қазақстанның діни-рухани өміріне ықпал ете алмады. Осылайша 1990 жылдың 12 қаңтарында ел мұсылмандарының тұңғыш құрылтайы өтіп, Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы құрылды. Басқарманың тұңғыш төрағасы, Бас мүфтиі болып Рәтбек қажы Нысанбайұлы сайланды. Рәтбек қажы 2000 жылға дейін мүфтиятты басқарды.

Кеулімжай ҚҰТТЫ

ҚАЗАҚСТАН МҰСЫЛМАНДАРЫ ДІНИ БАСҚАРМАСЫ ҚАЛАЙ ҚҰРЫЛДЫ?

Қазақстан тәуелсіздігін алғаннан кейін ел өмірінің барлық саласында түбегейлі өзгерістер болғаны белгілі. Соның ішінде дін саласы да жаңа тыныс алып, қайта түледі. Бұл ретте, Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының құрылуы – ел тарихының бірегей парағы, ұлт руханиятының өрлеу кезеңі ретінде айрықша мәнге ие.

Кеңестік жүйенің қыспағында жүріп, исламды ұрпаққа аман жеткізу – ерлікпен пара-пар іс еді. Хадистерде келгендей «...**дін ұстану шоқ ұстағанмен тең**» уақыт болатын. Ал осындай күрделі шақта Қазақстан мұсылмандарының дербес діни басқармасын құру – тарихи жауапкершілікті талап еткен қадам болды. Бұл туралы Қазақстанның алғашқы Бас мүфтиі, көрнекті дін қайраткері Рәтбек қажы Нысанбайұлының айтуынша, сол кезде дін мамандары кез келген мәселе үшін Ташкентке шаба берген әрі күллі қаражат Ташкентке құйылатын және қалам-қағазға дейін сол жақтан алдыратын болған. «Нақтырақ айтқанда, оларға кіріптар едік. Бізде қазі деген атағы ғана болмаса, бәрін Ташкент шешетін. Олардан шыққан пәтуа, нұсқаулықтар біздің қазаққа сай келмейтін. Сөйтіп біз өзбектеніп бара жатыр едік. Бұқарадағы медресеге Қазақстаннан қазақтар өте аз

қабылданды. Қабылданған күнде де Қазақстандағы өзбек және өзге ұлттарға басымдық беріліп, қаракөздеріміз шетқақпай көрді. Бұл жағдай діни адамдардың тапшылығын туындатып, кадр жетіспеуіне әкеліп соқтырды. Қажылыққа бөлінген квота Өзбекстаннан аспайтын. Төрт-бес жыл бойы біздің елден қажыға мұсылмандар бара алмай қалды. Міне, осындай себептерден біз Орта Азиядан бөлініп, дін дербестігін алдық» дейді ол.

Ең қызығы, 80-жылдары Рәтбек қажы Нысанбайұлы Ташкентте САДУМ-ның атқарушы мүфтиі болып бір жарым ай қызмет істеген. Бұл оны болашақ мүфти болуға дайындап жатқан кез еді. Алайда Рәтбек қажы Нысанбайұлы еліміздің дербес мүфтиятын құру жөнінде ойынан айнымай, табандап тұрып алды. Негізгі ойы САДУМ-нан Қазақстан мұсылмандары діни басқармасын бөліп әкету болды.

Тәуелсіздік таңындағы тұңғыш құрылтай

Еліміздің дербес діни бірлестігін құрылған шақты Рәтбек қажы Нысанбайұлы былайша еске алады: «Ташкенттегі мүфтиліктен бас тартып, Қазақстан мүфтиятын құрудың жолдарын қарастырдым. 1989 жылы Колбинге хабарластық. Мәскеу және Алматымен толық келісіп алдым да, 1990 жылдың 12 қаңтарында, жұма күні Қазақстан мұсылмандары діни басқармасын құрдық. Осы діни басқарманы қалай құрғанымды бірінші Алла біледі, екінші Кремль біледі, үшінші мен білемін. Бұл Құдайдың қияластырып бізге нәсіп еткен нығметі болатын. Кремль біледі дейтінім, Мәскеуден Христораднов бұйрық бергізіп, Ташкенттен іргемізді бөліп берді. Осылайша мемлекетімізден бұрын дініміз тәуелсіздік алған болатын».

Осылайша 1990 жылы 12 қаңтарда Алматы қаласында Қазақстан мұсылмандарының тұңғыш құрылтайы өтті. Бұл – еліміздегі мұсылман қауымының дербестігін жариялаған тарихи жиын еді. Құрылтайда елдің әр аймағынан келген имамдар, теологтар мен дін қызметкерлері Қазақстан мұсылмандары діни басқармасын құру туралы шешім қабылдады. Осы сәттен бастап Қазақстан мұсылмандары өз тағдырын өз қолына алып, дербес діни ұйым құру жолына түсті.

Осы құрылтайда Рәтбек қажы Нысанбайұлы бірауыздан Бас мүфти болып сайланды. Бұл күн – Қазақстан мұсылмандарының өз алдына дербес діни басқармасының құрылған күні болып тарихқа енді.

Алғашқы қадамдар және рухани серпіліс

ҚМДБ Төрағасы болып сайланған күннен бастап Рәтбек қажы Нысанбайұлы ел ішіндегі дін саласын жүйелеуге, мешіттер мен медреселер ашуға, кадрлар даярлауға, шетелдермен байланыс орнатуға кірісті. Алайда, бұл жол оңай болған жоқ. Кеңестік кезеңнің қалдығы әлі де ел санасында орнығып тұрған шақта Діни басқарманың құрылуы үлкен кедергілермен бетпе-бет келді. «Ол кезде Қазақстан бойынша небәрі 68 мешіт бар еді. Көпшілігі тозып, кейбірі басқа мақсатта пайдаланылып кеткен. Діни маман тапшы, мешіттер апатты жағдайда, халықтың діни сауаты төмен. Соған қарамастан, біз іргелі істі бастауға бел будық», – дейді Рәтбек қажы Нысанбайұлы.

Дін мен дәстүр үндестігі

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы құрылғалы бері дін мен дәстүр үндестігін сақтай отырып, қазақ халқының рухани болмысын жаңғыртуға ұмтылды. Бас мүфтилік қызметте жүрген жылдары Рәтбек қажы Нысанбайұлы қазақтың діни мұрасын насихаттауға, ұлттық болмыспен үйлесетін ислам түсінігін орнықтыруға ерекше мән берді. «Біз дінді жат елдің ықпалынан қорғауымыз керек. Қазақ – мұсылман халық. Бірақ біздің жолымыз – дәстүрлі ханафи мазһабы, Мәтуриди сенімі. Осы жолды берік ұстану – бірлік пен тұрақтылықтың кепілі», – дейді ол.

Мемлекеттік қолдау және халық сенімі

Тәуелсіздік алғаннан кейін ел Президенті Нұрсұлтан Назарбаев руханиятты жаңғыртуға ерекше көңіл бөлді. Мемлекет тарапынан көрсетілген қолдаудың арқасында мешіттер саны артып, дін мамандарының шет елдерде білім алуына мүмкіндік туды. Түркия, Пәкістан, Мысыр елдерімен тығыз байланыс орнатылып, жастар халықаралық ислам университеттеріне оқуға жіберілді.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы халықтың сеніміне ие бола бастады. Ұлттық идеология мен дәстүрлі дінді ұштастыра отырып, ел аумағында біртұтас діни бағыт қалыптастыруға күш салынды. Бүгінде бұл бағыт өз нәтижесін беріп отыр.

90-жылдары елімізде 68 мешіт болса, бүгінгі таңда олардың саны үш мыңға жуықтады. Бұл – әрине, Алланың қалауы, халықтың иманға деген сұранысының және сондай-ақ ҚМДБ жұмысының нәтижесі деп білеміз. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының құрылуы – тәуелсіз Қазақстанның рухани іргетасын қайта қалау жолындағы үлкен жеңіс. Бұл құрылым дін мен дәстүрді ұштастыра отырып, ұлттың тұтастығына, елдің тыныштығына, рухани кемелденуіне қызмет етіп келеді. Діни басқарманың қалыптасуына, жол салуына, жүйелеуіне үлкен үлес қосқан Рәтбек қажы Нысанбайұлы мен алғашқы буын дін қызметкерлерінің есімдері – ұлт руханиятының тарихында алтын әріппен жазылары сөзсіз. Бұл – тек бір басқарманың емес, тұтас ұлттың рухани жеңісі.

Ермұрат ШОПАН

ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНДАҒЫ ДІН ІСІ

XV ғасырдың екінші жартысында Жошы ұлысынан Жәнібек пен Керей хандардың бір топ ру-тайпаларды алып, жеке отау тігуі қазақ халқының ұлт ретінде ұйысуына негіз болды. Екі жүз жылдан аса (1224-1459) үстемдік құрған Алтын Ордада ғылым мен білім, мәдениет пен әдебиет қатар дамыды. Қарахандықтар билігі кезінде негізі қаланған имани сенім Жошы ұлысында нық орнап еді. Фиқһта, яғни шарғи амалда Имам Ағзам, ақидада, яғни ислами дүниетанымда Имам Матуриди, ал ихсанда, яғни кемелдік ұстындарында Ахмет Ясауи ілімдері Алтын Орданың рухани кеңістігін қалыптастырғаны тарихтан белгілі.

Ұлық ұлыстан өз еншісін алған қазақ хандары руханияттағы «ханафи-матуриди-ясауи» үш тағанын өздерімен бірге ала келді. Жошы ұлысындағы ислами көзқарас пен түркілік дүниетанымның синтезі Қазақ хандығында нығайып, дін мен дәстүр одан әрі сабақтаса түсті. Діни және ұлттық құндылықтардың тұтастануына би-шешендер институты мен ақын-жыраулар сүбелі үлес қосты. Халықтың бай ауыз әдебиеті мен жазба мұрасы бұл салада ерекше рөл ойнады. Нәтижесінде далалық болмысқа негізделген дәстүрлі діни дүниетанымымыз қалыптасты.

Генеологиялық туыстық жағынан Жошыға барып тірелетін қазақ хандарының дінге немқұрайлы қарамағанын ұлдарына қойған есімдерінен-ақ аңғаруға

болады. Мысалы, 1582-1598 жылдары ел билеген Тәуекел ханның толық аты-жөні Әбілғазы Мұхаммед Тәуекел Баһадүр болса, одан кейін 1598-1628 жылдары тақта отырған Есім ханның (1565-1628) азан шақырып қойған аты Ешмұхаммед еді. Ислам әлемінде өзіндік орны бар діни тұлғалардың есімімен ат қою дәстүрі хандық әулетте дәстүрге ұласқанын әр жылдары билік құрған Әбілмансұр (Абылай), Әбілмәмбет, Әбілхайыр секілді тағы басқа да хандардың аты-жөндерінен аңғаруға болады. Себебі болашақ тақ мұрагеріне өнегелік жолы бар тұлғалардың атын қоюдың өзіндік мәні бар. Ондай сәтте хандардың қасында жүрген рухани ұстаздардың ақыл-кеңесі де ескерілетін. Тәуекел ханның (шын аты – Тәуекел-Мұхаммед, 1562-1598)

заманында үш жүздің пірі Мүсірәлі Жәдікұлы болса, Абылайдың рухани кеңесшісі Жалаңаяқ Әздер болғаны тарихтан белгілі. Түс жорытудан бастап, ұлы жорықтарға дейін рухани кеңесшілердің пікіріне жүгінетін.

Қасым ханның (1445-1521) тұсында Қазақ хандығының күшейіп, Мәурәннәһір мен Хорасандағы әулеттер (темірліктер, шайбандықтар, сефеуилер) арасындағы кикілжіңдерге араласа бастағаны белгілі. Иранда Шаһ Исмайылдың (1487-1524) таққа келуімен түркі-парсы әлемінде шиғалық-сүнниттік текетіресі бой көтергенде бабалардан қалған дәстүрлі рухани (ханафиматуриди) кеңістіктің сақталуына да назар аударған еді. Себебі жастайынан иман негіздерін бойға сіңірген ол сол заманда Мәурәннәһір мен Хорасанға аты мәшһүр болған жүйбәрілік шейхтармен қарым-қатынаста болатын. Өздерінің генеологиялық ата тегін Хазірет Хусейн арқылы Мұхаммед пайғамбарға, ал шеше жағынан Едіге сұлтанға жалғайтын жүйбәрілік шейхтар Нақышбанд тариқатына берік болатын. Қасым ханның Сұлтан Хусейн мырзаның қызы Айша сұлтан бегімді өз некесіне алуы рухани бауырластықты одан әрі нығайта түсті. XV ғасырда Айша бегім үшін арнайы көшірілген діни-танымдық жәдігер соның айғағы.

XV ғасырдың екінші жартысынан бастап қазақ даласында хәл іліміне негізделген екі мектеп түйісті. Жошы ұлысынан «аманат» ретінде келген ясауилік және Шағатай ұлысында негізі қаланған нақышбанд тариқаттары тұтастана бастады. Қожа Ахмет негізін қалаған жария зікірге негізделген «аталар» мен құпия зікір салатын «пірлер» мектептерінің негізінде «ишандар» институты қалыптасты. Қарахандықтар заманынан бастау алатын Хакім ата, Зәңгі ата, Сейіт ата, Шопан ата секілді «аталардың» орнын Мүсірәлі әзіз, Аппақ ишан, Марал ишандар басты. Мұны руханияттағы «екі дарияның түйісуі» десек те болады.

Фиқһтағы Имам Ағзам жолы халық арасына өлең түрінде тарады. Дінді өлеңмен жаю дәстүрі Жошы ұлысынан басталған еді. Оның жарқын дәлелі – Ислам ақын тарапынан жазылған «Мұғин әл-мүрид» (1313 ж.). Осы шығарманың негізінде 1464 жылы (хижри 869 ж.) хатқа түскен анонимдік «Раунақ әл-Ислам» туындысы мен Заһир әд-Дин Мұхаммед Бабырдың «Мубәййән дәр фиқһ» (928/1522 ж.) атты шығармалары Орталық Азияда Әбу Ханифа жолының халық арасына кеңінен тарауына негіз болды.

«Ханафилік-матуридилік» жолдың жергілікті халықтың салт-дәстүрін мансұқтамастан, қажет жағдай-

да сол негізде үкім шығаруды құптауы қазақ билер институтының рөлін күшейтті. Шариғат негіздерімен бірге ғасырлар қойнауынан жеткен жөн-жоралғылармен төрелік айту дамыды. «Қасым ханның қасқа жолы», «Есім ханның ескі жолы», Тәуке ханның «Жеті жарғысы» соның дәлелі. Заманына қарай жетілдіріліп отырған бұл дүниелерде діни құндылықтар қорғалды. Мысалы, «Жеті жарғыда» Құдайға тіл тигізген адамның күнәсі жеті адам тарапынан дәлелденсе, онда қатаң жазаланатын болды.

Қазақ хандығында дін таратуда жыраулар да ерекше рөл ойнады. «Тәңірінің үйі бәйтолла» деп жырлаған Хақназар ханның (1509-1980) маңында жүрген Шалкиіз Тіленшіұлы (1465-1560), «Бірінші тілек тілеңіз, бір Аллаға жазбасқа» деп жырлаған Абылайдың ақылшысы Бұқар жырау Қалқаманұлы (1668-1771), «Ай, мұсылман, жарандар» деп жырлаған Қабылиса жырау атымен танылған Қабан Асанұлы (1733-1824), «Жігіттер, ғибадат қыл маған нансаң, намаз оқы Алланы ойыңа алсаң» деп жырлаған Шал ақын атымен танымал болған Тілеуке Құлекеұлы (1748-1819) секілді ақын-жыраулар өз жырларында діни құндылықтарға да ерекше орын берді. Олардың имандылық иірімдеріне негізделген жыр-термелері қазақ даласында кеңінен тарады.

Халық ауыз әдебиеті діни құндылықтарды таратуда басты рөл ойнады. Арғы арналарын қасиетті Құран аяттары мен пайғамбар хадистерінен, сондай-ақ әулиемашайықтардың ғибратты ғұмырларынан бастау алатын хикая, дастандар кеңінен тарады. «Салсал», «Зарқұм», «Кербаланың шөлі», «Жұмжұма», «Хазірет Расулулланың Миғражға шыққаны», «Хазірет Айшаның туһматы» секілді діни дастандарды тыңдау арқылы халық өздерінің имани сенімдерін шыңдап отырды. Діни дастандарға арқау болатын бұл образдар мен сюжеттердің негіздері Жошы ұлысында хатқа түскен Бұрһан әд-Дин Рабғұзидың «Қиссас әл-әнбия», Хусам Кәтіптің «Жұмжұма» секілді туындыларында жатыр еді. Сол кездегі жазба әдебиеттің рөлін халық ауыз әдебиеті басты. Бастауын Қарахандықтар тұсынан алатын ханафилік-матуридилікке негізделген дәстүрлі жол – қазақ рухани кеңістігінің ажырамас бөлігіне айналды.

Төрәлі ҚЫДЫР,
ҚМДБ жанындағы Ислам ғылыми-зерттеу
институтының директоры

ПӘТУА ШАРИҒАТҚА НЕГІЗДЕЛЕДІ

Ислам діні қоғамдағы кез келген келеңсіз мәселені шешуге қауқарлы. Мұфтият – еліміздегі күллі мұсылман қауымының үміт артып, сенім білдіріп, пәтуасына ұйып отырған діни бірлестік. Бұл істе Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының Шариғат және пәтуа бөлімінің атқарып жатқан жұмысы ерекше маңызға ие.

«Шариғат және пәтуа бөлімі» Ислам негіздеріне сүйене отырып, қоғамда туындаған өзекті мәселелерді талқылап, пәтуа шығарумен айналысады. Қоғамда тартыс тудыратын діни мәселелерге дер кезінде жауап беріп, ауызбіршілікті сақтап, алауыздықтан сақтайды. Шариғат бойынша үкімін айтып, дауға айналмауын қадағалайды. Өйткені жамағаттың бірлігі мен ынтымағы – маңызды мәселе. Қажеттілік болса пәтуа нұсқау түрінде жазылып, Ғұламалар кеңесінде бекітілсе мұсылмандарға жария етіледі. Сондай-ақ отбасылық мәселелерге қатысты өтініштерді қарап, шариғи тұрғыдан шешімін шығаратын, халықтан келіп түскен діни сұрақтарға жан-жақты жауап беретін, Діни басқарманың негізгі бөлімдерінің бірі.

Кеңес Одағы кезінде шариғат және пәтуа беру – Ташкентте орналасқан Орта Азия және Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы тарапынан басқарылды. Еліміздің төл діни басқармасы құрылғаннан кейін бұл жұмыспен еліміздің алғашқы мұфтиі Рәтбек қажы Нысанбайұлы тікелей өзі айналысты. Өзінің мұфтилік қызметі кезінде ол діни мереке күндерін анықтады, пітір садақа мөлшерін белгіледі, жаназа және жерлеуге қатысты «Исламдық жерлеу рәсімі» атты пәтуалар жинағын әзірледі т.б. пәтуаға қатысты маңызды іс-шараларды жүзеге асырды.

2001 жылы ҚМДБ-ның «Шариғат және пәтуа» бөлімі ашылып, жұмыс істей бастады. Оған шейх

Мухаммад Хусайн Алсабеков меңгеруші болып тағайындалып, 2018 жылға дейін басқарды. 2018 жылдың қаңтар айынан бастап бұл қызметті Мысыр Араб Республикасының астанасы Каир қаласындағы «әл-Азһар» университеті «Ислам шариғаты» факультетінің түлегі, сондай-ақ осы оқу ордасы жанындағы «Пәтуа комитетінің» пәтуа бөлімін тәмамдаған Сансызбай Құрбанұлы атқарып келеді.

Бүгінде пәтуа беру саласында бірізділік қалыптасып, Орта Азияның дін қайраткерлері ҚМДБ-ның қабылдаған діни қарарларына, қаулыларына, үндеулері мен пәтуаларына айрықша назар аударатын деңгейге жетті. Бөлім діни сұрақ-жауаптың бір арнадан шығуын қамтамасыз ету мақсатында www.fatua.kz сайтын іске қосты. Сайтта діни білімі жоғары, тәжірибелі мамандар жұмыс істейді. Шариғат және пәтуа бөлімі жанынан 24 сағат бойы шариғи сұрақтарға жауап беріп, кеңес беретін «Call орталық» іске қосылды. Сонымен қатар телеграмнан MuftyatBot ресми портал ашылып, халықтан келіп түскен сұрақтарға жауап берілуде. Одан бөлек Шариғат және пәтуа бөлімінің ҚМДБ-ның Астана, Алматы, Шымкент қалалары мен облыстардағы өкілдіктерінде жауапты арнайы мамандары қызмет атқарады. Олардың білімі мен біліктілігін арттыру мақсатында жыл сайын онлайн және офлайн семинарлар өткізіледі.

Елімізде дінімізге деген қызығушы азаматтардың саны көбейген шақта жыл өткен сайын сұрақ қоюшылардың да саны артуда. Мысалы, соңғы жылдардағы көрсеткішке тоқталып өтсек, 2021 жылы 127 383 (оның ішінде әлеуметтік желі арқылы 66 006, жеке қабылдау бойынша 28 345, қоңырау шалу арқылы 33 032) 2022 жылы 164 229 (оның ішінде әлеуметтік желі арқылы 83 323, жеке қабылдау бойынша 44 132, қоңырау шалу арқылы 36 774), 2023 жылы 186 154 (оның ішінде әлеуметтік желі арқылы 87 283, жеке қабылдау бойынша 41 120, қоңырау шалу арқылы 57 751), 2024 жылы 201 073 (оның ішінде әлеуметтік желі арқылы 93 155, жеке қабылдау бойынша 46 275, қоңырау шалу арқылы 61 643) сұрақпен жүгінгендер өз сауалдарына тиісті шариғи жауаптарын алды. Сонымен қатар Ғұламалар кеңесінде медицина, отбасы, неке, заман тудырған тағы басқа да түрлі тақырыптар бойынша 164 пәтуа қабылданды. Осы пәтуаларды түсіндіру

бойынша имамдарға семинар, мешіт жамағатына пәтуа сағаты ұйымдастырылып келеді.

Бөлім мамандары көпшіліктің сауалдары арасынан маңызды діни сұрақтарға бейнеролик не мақала түрінде жауап береді. Отбасы мәселесі бойынша жыл сайын 400-ге жуық өтініштер түсіп, оң шешім шығарылады.

Халыққа түсінікті болу мақсатында қазақ және орыс тілдерінде «Пәтуалар жинағы» атты кітаптың бірінші, екінші, үшінші, төртінші томы жарық көрді. Бесіншісі жуық арада көпшілік назарына ұсынылады. Сонымен қатар «Жаназа және жерлеу рәсімдері», «Рамазан оразасына қатысты пәтуалар», «Құрбандық пәтуалары» атты кітаптар да шықты.

Қазақстан, Өзбекстан, Қырғызстан және Түркия, Әзірбайжан мұсылмандары діни басқармаларының өкілетті мамандарымен өткен келіссөздер мен өзара ымыраның нәтижесінде діни мерекелерді бір күнде атап өтуге қол жеткізілді. Әрі Түркі мемлекеттері ұйымының Мұфтилер алқасы жанынан пәтуа кеңесі құрылды.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы 2024 жылы ТМҰ Мұфтилер алқасына төрағалық етіп, Астанада «Түркі әлемі: Пәтуа беру-

дің әдіснамасы мен ерекшелігі» I халықаралық дөңгелек үстел өтті.

2025 жылдың ақпан айында Түркияның Ыстамбұл қаласында Түркі мемлекеттері ұйымына қарасты мұфтилер алқасы жанындағы пәтуа кеңесінің кезекті отырысы болды. Басқосуға жиналған ғалымдар мен пәтуаға жауапты мамандар «Қажылыққа махрамсыз бару», «Қази арқылы ажырастыру үкімі», сондай-ақ отбасы және медицинаға қатысты т.б. мәселелерді жан-жақты талқылады.

Қорыта айтқанда, Шариғат және пәтуа бөлімінің қоғамдағы рөлі өте зор. Өйткені Шариғат және пәтуа бөлімі қоғамда талас-тартыс тудырып жатқан діни мәселелерге дер кезінде жауап беріп, оның дауға айналып кетпеуін қадағалап, бірлікті сақтап, алауыздықтың алдын алады.

Медет ҚҰРМАШҰЛЫ,
ҚМДБ Шариғат және
пәтуа бөлімінің маманы

АРДАГЕР ИМАМДАРДЫ АРДАҚТАЙЫҚ

Қазақ халқының дәстүріндегі қазиданың бірі – үлкенді ардақтау, кішіге ізет көрсету. Ақиқатында асыл дінімізде үлкенді құрметтеу – Жаратқанды ұлықтаудың бір түрі. Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) бір хадисінде: «Ақ шашты, ақ сақалды мұсылман қарияны ізет тұту – Алланы ұлықтаудың бір түрі», – деген. Расында, дінімізде Алла Тағаланы ұлықтау тек тілмен зікір ету немесе ертелі-кеш құлшылық етумен ғана емес, Алла разылығы үшін деп істелген әрбір игі іспен жүзеге асады.

Қарттарымыз да жасына лайық сөзі дуалы, әрекеті берекелі, ісі тәрбиелі, ойы терең, ақылы дариядай болып келеді. Ұрпақтың ертеңгі күнінің бүгінгі күнінен асып түсуіне ықпал етіп, қоғамды алға қарай жетелеуші де – осы қариялар мен ардагерлеріміз. Соның ішінде қоғамның рухани және адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруда соғыс және еңбек ардагерлерінің батырлығы мен ерліктерін келер ұрпаққа насихаттау және өнегелерін үлгі тұту – баса назар аударарлық мәселе.

Ел мүддесін биік қоятын, өзінен кейінгі ұрпағына ұлылығын ұялатып, бір қауымға бас-көз бола білген ардагер имамдарымыздың да біз үшін орны ерекше. Асыл дінімізде қарияларға құрмет көрсету, үлкенді сыйлау мұсылман үмбетіне міндеттелген.

Төл тарихымызға зер сала қарасак, қай кезеңде де қазыналы қариялар мен абзал ардагерлердің, діндар қарттардың елді бірлік пен адал еңбекке жетелеп отырғанын байқаймыз. Қариялар ел ішіндегі дауды да әділ шешіп, ешкімнің ала жібін аттамай, әділдіктің туын ұстанып, көпке үлгі көрсеткен. Ұлтымыздың ұлағатты салт-дәстүрін өмір мектебі ретінде одан әрі дамытып, келер ұрпақтың кемел деңгейге жетуіне тікелей атсалысқан. Сондықтан біздің ардагерлерге деген құрметіміз олардың ұлы ерлігінен кем түспеуі тиіс деп есептейміз.

Ардагер имамдарға құрмет – қоғамға құрмет. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының төрағасы Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлы көпшілікті елдің қазыналы қариясы мен абыз ақсақалдарымызды қадірлеп сыйлауға үндеп, көптеген игі іс-шаралар мен форумдар, конференцияларды жыл

сайын өткізуде. Биыл Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 35 жылдық мерейтойы қарсаңында Алматы Орталық мешітінде ардагер имамдармен кездесу өтті. Кездесуге ҚМДБ құрылған сәттен бастап діни салада қызмет етіп келе жатқан ардагер имамдар арнайы шақырылды. Басқосуда Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлы: «Міне, қарашаңырағымыз – Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының құрылғанына да 35 жыл толып отыр. Айтулы күнмен баршаңызды құттықтаймын. Ширек ғасырдан астам уақытта қаншама шаруалар атқарылды. Әлі де атқарыла береді. Алла Тағала қасиетті Құранның «Мұхаммед» сүресінің 7-аятында: **«Уа, иман келтіргендер! Егер Алланың дініне қолдау көрсетсеңдер, Алла Тағала да сендерді қолдайды һәм аяқтарыңды тайдырмай хақ жолда нық басқызады»**, – дейді.

Имамдарымыздың әрбір жұмысы Алланың дінін дәріптеуге, халықтың бірлігі мен ынтымағын нығайтуға бағытталған. Сондықтан бұл саланы өз жүрек қалауымен таңдағандықтан, әрбір іске ыждағаттылық пен ерекше ықылас таныту міндетті. Өйткені имам – қоғамды тәрбиелеуші, ағартушы ұстаз. Отаншыл, еңбексүйгіш, аманатқа адал, ата-анасын қадірлейтін иманды ұрпақ тәрбиелеуде имамның атқаратын рөлі ерекше. Аллаға шүкір, халқымыздың рухани дамуына, қоғамда отбасы құндылығының артуына ағартушы ұстаздар мен дін қызметкерлері үлкен үлес қосып келеді. Тағы бір маңызды жұмыстардың бірі Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы жанынан Ақсақалдар кеңесі құрылған және кеңестің жыл бойы жиыны өтіп тұрады. Кеңес құрамында ардагер имамдарымызбен толыққан», – деген болатын.

Қай дәуірде болмасын жастардың жасампаздығы үлкендердің көңілінен шыға қоймаған. Әйтсе де, ардақты Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): **«Жастардың ең жақсысы – кәрілерге ұқсағаны»**, – деп айтқандай, яғни, түр-әлпеті емес, жүріс-тұрысынан даналық есіп тұратын жас буынның қалыптасуына көпті көрген үлкендердің әсері мол. Біз көбіне қоғамда, тұрмыста, отбасында болып жатқан келеңсіз жайттардың салдарымен күресуге әдеттеніп алдық. Енді салдарымен емес, себебімен күресетін уақыт әлдеқашан жетті. Сондай-ақ Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының ұйымдастыруымен «Қариялар – ел қазынасы» І республикалық ақсақалдар форумы өткен болатын. Форумның мақсаты – қазақ тарихындағы қариялардың рөліне тоқталып, қазіргі қоғамдағы ақсақалдың рөлін айқындай отырып, тәрбиенің тірегіне баланған аталар мектебін жаңғырту.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының қорытынды Төралқа мәжілісі барысында «Мүфтият үздігі – 2024» номинациясымен марапаттау рәсімі өтті. Салтанатты шарада 33 номинация бойынша үздіктер марапатталып, олардың қатарында «Үздік ардагер имам» номинациясына Алматы облысының ауылдық мешітінде ұзақ жылдан бері қызмет ететін ардагер имам Сейтқали Ыбытаев лайық деп танылды. Ақсақалға Бас мүфти алғыс хат пен қаржылай сыйлықты табыстап, айрықша ілтипат көрсетті.

❁

Алла Тағала қасиетті Құранның «Мұхаммед» сүресінің 7-аятында: «Уа, иман келтіргендер! Егер Алланың дініне қолдау көрсетсеңдер, Алла Тағала да сендерді қолдайды һәм аяқтарыңды тайдырмай хақ жолда нық басқызады», – дейді.

❁

Бұл – діни салада ұзақ жылдар еңбек етіп, халыққа рухани жол көрсеткен абыз қарияларға көрсетілген зор құрмет.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы соғыс ардагерлеріне де құрмет көрсету дәстүрін биік маңызға қойған. Әр кезде де қазақы дәстүрмен батыр аталардың иығына шапан жауып, кәде-сыйын тарту етіп келеді. Бір сөзінде ҚМДБ Төрағасы: «Біз майдан даласында болған соғыс ардагерлеріне әрдайым зор құрметпен қараймыз.

Шын мәнінде әрбір ер адам үшін Отанын қорғау – қасиетті парыз, мызғымас міндет. Антына адал, сертіне берік жігіттің мәртебесі биік. Соғыс ардагерлерінің ерліктері – ұрпақ үшін мәңгі өнеге. Отанды қорғаудың нағыз үлгісін көрсеткен барша батырға өмір бойы қарыздармыз», – деген болатын.

Біз – ерлікті ежелден енші тұтқан, елдікті ту етіп көтерген, ұрпақтар сабақтастығын парасатпен ұстанған елміз. Сондықтан үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсету бағзыдан қалыптасқан. Үлкенге ізет көрсеткен дана халқымыз «Қариясы бардың – қазынасы бар» деген қанатты сөз қалдырған. Бұл – үлкенін құрметтейтін, кішісін ізеттейтін елге ғана тән қасиет. Алла Тағала ардагер имамдарымызға амандық, жастарымызға береке мен даналық нәсіп еткей!

Нұрбек ӘУЕСХАНҰЛЫ,
ҚМДБ Дін мен дәстүр бөлімінің меңгерушісі

Рәтбек қажы НЫСАНБАЙҰЛЫ,
Қазақстанның тұңғыш Бас мүфтиі:

МҮФТИЯТ АШЫЛҒАНДА МАҒАН ҚАСТАНДЫҚ ЖАСАЛДЫ

– Құрметті хазірет, сізді еліміздің дербес мүфтиятын құрған дін қайраткері ретінде танимыз. Сол бір қиын кезеңді, қызық сәттерді еске түсіріп өтсеңіз...

– Мен 80-жылдары елге келгенімде Қазақстанда 25 мешіт қана бар екен. Қостанай, Торғай, Жезқазған, Маңғыстау, Өскемен, Талдықорған сынды өңірлерде мешіт атымен жоқ еді. Отызға да жетпейтін сол мешіттердің ішінде екеуінде ғана қазақ имам, қалғандарының қарауылына дейін өзге ұлт өкілдері болды. Ол кезде Орталық Азиядағы алты елдің дін саласы САДУМ-ға қарайтын, ал орталығы Ташкентте еді. Қазақстанның саясаты – Кремльге, діні – Ташкентке бағынатын. Содан мүфтият құру жөнінде бұрыннан бар ойымды іске асыруға кірістім. Бұған Ташкентте Зияуддинхан Бабаханның ор-

нына атқарушы мүфти болып уақытша қызмет атқаруымның көп көмегі тиді. Өйткені сол кезде мүфтиятты қалай құру керектігі жөнінде құжаттарды көріп, танысып шықтым. Бірақ САДУМ-нан іргемізді бөліп алу оңайға соқпады.

– Сөйтіп қандай іс-әрекетке көштіңіз?

– Кеңестік кезеңнің қатаң жүйесінде дін мәселесін шешу оңай болмаған. Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының мәртебесін бекіту үшін табанды қарекет қажет еді. Сол мақсатпен Мәскеуге арнайы делегация жіберуге шешім қабылдадым. Делегацияны басқару Мухаммад-Хусайн қажы Алсабековке жүктелді. Құрамында алты адам болды: шешен, түрік, күрд, балқар және екі қазақ. Екі қазақтың бірі – Қытайдан келіп, Шелекте тұрақтаған, дінге берік азамат еді. Екіншісі – Сарыағаштан шыққан, орысша-немісшеге жетік, сонымен қатар боксшы болған жас жігіт. Ол делегацияға аудармашы әрі қауіпсіздікті қамтамасыз ететін тұлға ретінде қосылды. Мәскеудегі барлық ресми кездесулер мен құжат рәсімдеуді алдын ала келісіп, Кремльмен байланыс орнатып қойғанмын. Делегацияның басты міндеті – тиісті мекемелердің барлығын аралап, қажетті құжаттарға қол қойдырып, мөр бастырып алу еді. Олар бұл тапсырманы ойдағыдай орындап қайтты. Христорадновтың өзі мөр басылған ресми бұйрықты қолдарына ұстатып, елге шығарып салды. Бұл сапарға мен өзім бармадым. Барсам, «Нысанбайұлы бұл істі өз мүддесі үшін істеп жүр», – деген әңгіме туар ма еді деген ой болды. Сондықтан барынша салмақты, сақ қадам жасап, бұл жауапты істі ел игілігі үшін ұйымдастырып шықтым. Алайда өздеріңе де белгілі Діни басқарманы құрғанымыз Ташкенттегілерге ұнамай, маған қастандық жасалып, қолымды сындыртты. Оның өзбек, не басқа емес, өзіміздің қазағымыз жалданып жасағаны жанға батты.

Рәтбек қажы Нысанбайұлы шетелдік меймандармен, 1990 жылдар.

Рәтбек қажы Нысанбайұлы жаңа мешітке Құран сыйлап жатыр, Қостанай, 1991 жыл.

– Мүфтиятты құрған 90-жылдары дін саласында қаражат та қол байлағаны белгілі. Бұл мәселені қалай шештіңіз?

– Рас, бұрын дін саласына Ташкентке бағынатындықтан мешіттерімізге түскен ақша сол орталыққа жіберілетін. Айлықты да, қағаз-қаламға дейін Ташкент бөлетін. Ал дербес Діни басқармамызды құрғанда айлық алайын десең де, берейін десең де ақша жоқ, өте қатты қиналды. Алматы облысы бойынша экономиканы басқаратын Едіге Майлыбаев деген бауырымызға тарыққанымызды айтқанда сол күні шот ашып, ақша аударатынын айтты. Сөйтіп шот ашылып, алғашқы 100 мың рубль түсті. Келесі күні бір жігіт келіп: «Хазірет, мен 50 мың рубль берем, бірақ атымды еш жерде атамайсың», – деді. Осылайша, шотымызға 150 мың рубль жиналып, бір жасап қалдық. Содан қасымдағы қызметкерлерді шақырып алып: «Егер Қазақстанда дінді дамытамыз, хазірет қалай шаршаса, біз де солай шаршаймыз десеңдер, қалыңдар. Ақша іздеп жүрген болсаңдар, боссыңдар! Қаражат көбейсе, айлықтарыңды көбейтем, болмаса, солай қалады», – дедім. Сөйтіп, кететіні кетіп, қалатындары қалды.

– Алматы Орталық мешіті қалай салынып еді?

– Мүфтият құрылғаннан кейін Колбин, Назарбаев, Жәнібеков пен Асанбаев келіп құттықтады. Сонда Колбин тұрып: «Сіз мешіт салмайсыз ба? Мен Исламабадта болдым, сондай әдемі мешіттер көрдім», – деді. Оған: «Геннадий Васильевич, мен

ислам әлеміндегідей мешіт салмаймын. Советтік Қазақстанға лайық мешіт саламын», – деп, қуанышты сәтте төртеуінің рұқсатын алдым. Онымен мешіт салудан бұрын оны бастаудың өзі ұзаққа созылды. Орталық мешіттің орнындағы отыз үйді сүріп, тұрғындарын көшіру үшін үш жыл уақыт кетті. Кешкі мектеп бар еді, оны да көшірдік. Енді кірісеміз бе дегенде ол жерден бұрғылау сымы (бурильный кабель) өтеді екен. Оны алу үшін Мәскеуден рұқсат алу керек, оған тағы жарты жыл кетті. Бастайық деп тағы білек сыбанғанымызда кәріз жүйесін ауыстыру керек болды. Сөйтіп оның бәрін реттеп, жиған қаражатымызға мешіттің іргетасын қалаймыз деп отырғанда елде инфляция басталып, ақшамыздың құны көк тиын болды да қалды.

Егемендікке енді қол жеткізген қиын кезең еді ғой. Нұрсұлтан Назарбаевтың қабылдауында болып, өтінішімді айттым. Қаражатымыз «жансыз» болып қалған соң 50 миллион теңге беретін болып келісті, бірақ оны бухгалтермен қосқанда төрт адам ғана білдік. Кейін малайзиялық досым келіп, жарты миллион доллар берді. Осылайша мүфтият шотына 112 миллион теңге жиналып, құрылыс басталды, кейін мешіт халық игілігіне берілді.

– Ол кезде мешітке келушілер де аз болған шығар?

– Атеистік дәуірдің әсерінен әлі шыға қоймаған қоғамда үлкендері коммунист, жастары комсомол, ешқайсысы мешітке келмейтін. Тек жан-жақтан келген

Қажыларды қасиетті сапарға шығарып салу, 1993 жыл.

диаспора өкілдері мешітіміздің жамағаты болды. Діни, рухани хәліміз нашар еді. Алматыда Кеңсайға марқұмдарды жумай, жаназасын шығармай, костюм-шалбар кигізіп, табытпен жерлей беретін. Қабірге қойып келген соң, арақ ішіп еске алатын дәстүр де болған. Дінді насихаттай жүріп, ел арасында бұл үрдістің мұсылманшылыққа қарай өзгеруіне атсалыстым. Тұрғындардың тек екі-үш пайызы жуындырмай, жаназасыз шығарды, арағын да доғармады.

Мүфти кезімде арабтар жиырма, түріктер онға жуық мешітті тегін салып, халыққа сыйлады. Мешіттер көлеміне қарай үшке бөлінеді. Үлкен қалаларда көрініп жүрген зәулім мешіттер «жәмия» деп аталады, ауылдық жерлердегі 100 адамға дейінгі мешіттер «зәбия», ал үшіншісі кішігірім намазханалар. Ойдағы-қырдағы, әуежайлар мен мекемелерде, сауда орындарда, түрмелерде ашылған намазханалар, кішігірім мешіттерді қосқанда 5500-ге жеткіздім. Сөйтіп, мешіті жоқ еліміз – құлшылық үйі көп Қазақстанға айналды.

– **Қажылық сапарын қалай ұйымдастырдыңыз?**

– Біз 1993 жылы қазақ тарихында болмаған қажылық сапарын ұйымдастырдық. Олай дейтін себебім, ата-бабаларымыз қажылыққа жаяу және басқа елдер арқылы барған болса, біз сол жылы тікелей рейспен 400 адамды ұлы сапарға апарып келдік. Екі ұшақ Алматы мен Қарағандыдан ұшты. Жоғарыда айтқандай, коммунистік идеологиядан толық ажырай қоймағандықтан әрі қаржылай қиындықтарға байланысты 400 қажының арасында

қандастарымыз аздау болды. Десе де тәуелсіз Қазақстанның туын көтеріп, алғаш рет ұшақпен тіке барған қажылық сапары қиын, әрі қызықты сәттерімен есте қалды. Бұдан кейінгі жылдарда елде дін насихаты дұрыс жүргізілгеннің арқасында қажылардың арасында қаракөздеріміз көбейіп, өзге ұлт өкілдері азая бастады. Сосын бизнеске жол бермедім, тікелей рейс тек Алматы-Джидда, Джидда-Алматы бағытында ұшып отырды. Өзім өмірімде 17 рет қажылыққа барыппын, оның 9-ы үлкен қажылық, 8-і ұмра сапары.

– **Діни ағымдар мәселесі ол кезде де болды ма?**

– Мен ресми шақырумен әлемнің сексеннен астам елінде болып, отыздан астам мемлекеттің Президенті қабылдады. Ешкім де өз елінен басқаға бас ауыртпайды. Діни ағымдар деп отырсың, мысықтілеу миссионерлер менің мүфти кезімде де біраз мазалады. Бас мүфти болған жылдары мұндай топтар талай рет елге кірмек болды. Қолдан келгенше олардың жолын кесіп, жолатпауға тырыстық.

Бұл ағымдар алдымен Өзбекстанды, кейін Тәжікстанды, Шешенстан мен Қырғызстанды шырмап алды. Бізді де азғырып, адастыруды көздейтіндер көп. Ешкімнің де біздің мемлекетіміздің тұтастығына, халқымыздың амандығына жаны ашиды деп айта алмаймын. Сондықтан, өз болмысымызды, дініміз бен елдігімізді қорғау – өз қолымызда.

Сұхбаттасқан Еркін ШӘКІРҰЛЫ

ҒҰЛАМАЛАР КЕҢЕСІ ПӘРМЕНДІ ИНСТИТУТҚА АЙНАЛДЫ

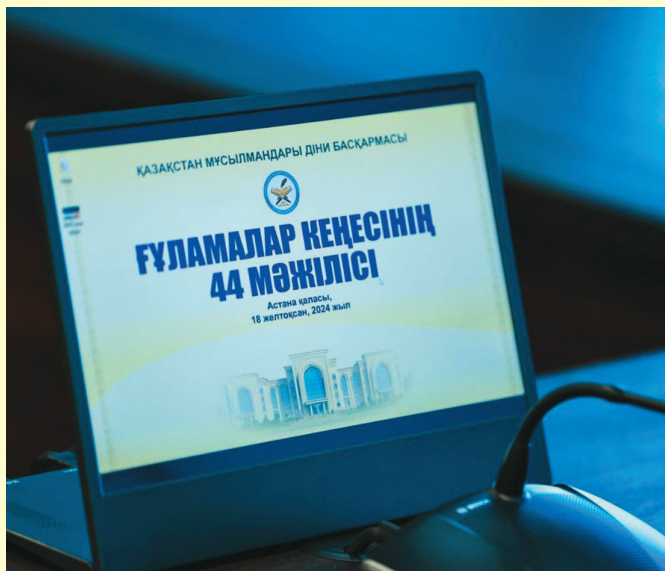
Ислам дінінің ең басты құндылығы – ғылым екені баршаға аян. Сондықтан асыл дініміздің негізгі қайнар көздері ғылым арқылы түсіндіріледі. Ғылыми зерттеулердің нәтижесінде дін бұқара халыққа ұсынылып отырған. Соған қарай ғалымдар, фиқһ білгірлері шығып, мұсылман қауымына бағыт-бағдар, нұсқаулықтар берген.

Дінімізде ғылым-білім туралы айтылғанда ең әуелі нәзіл болған қасиетті Құран аяттарын еске түсіреміз. Өйткені ең алғаш түскен аят «Оқы!» деп басталған («Алақ» сүресі, 1-5 аяттар). Келесі аятта: «Егер өздерің білмесеңдер, білім иелерінен сұраңдар», – деп айтылған («Нахл» сүресі, 43-аят). Адам баласының Алланың құзырындағы дәрежесі тақуалығымен, діндарлығымен өлшенсе, өзге адамдар арасында білімімен, тәжірибесімен, біліктілігімен өлшенеді.

Ардақты Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты

мен сәлемі болсын) өзінің хадисінде: **«Білмесеңдер сұрамайсыңдар ма? Расында, білімсіздіктің емі – сұрау»**, – деген. Ал Шәкәрім бабамыз: «Ар түзейтін бір ғылым табылмаса, зұлымдықты жалғанда әділ жеңбес», – деп ғұламалардың қоғам үшін маңызды екенін айтқан екен.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының жанынан 2013 жылы «Ғұламалар кеңесі» құрылды. Ғұламалар кеңесінің негізгі міндеті – діни мәселелер бойынша пәтуа шығару, ҚМДБ ұстанымын айқындайтын құжаттар әзірлеу және т.б.

Ғұламалар кеңесі теориялық құжаттар әзірлеуде мұсылмандардың ынтымақ-бірлікке шақырады. Сондай-ақ Ислам негіздеріне сүйене отырып, қоғам өмірінде мұсылмандық ұстанымға қатысты туындап отырған көкейкесті, түйткілді мәселелерді талқылап, дер кезінде шешім шығарып, пәтуалар мен концептуалды құжаттар қабылдайды. Аз ғана уақыт ішінде Ғұламалар кеңесі қажеттілігі мен маңыздылығын дәлелдеп, өз алдына пәрменді институт болып қалыптасты.

Кеңес құрылған күннен бастап **44** отырысы өтті. Бүгінгі күнге дейін **58** концептуалды құжат пен ҚМДБ мәлімдемесі қабылданып, шариғи, әлеуметтік, медицина, отбасы, неке бағытында және т.б. тақырыптарда **158 пәтуа** қаралды. Атап айтқанда: «Ағзаны ауыстырудың үкімі», «Жасанды түсік жасатудың үкімі», «Жасанды ұрықтандырудың шариғи үкімі», «Жиһад ұғымы және қазіргі заман», «Қыз алып қашудың үкімі», «Мемлекет рәміздерге құрмет көрсетудің үкімі», «Құрсақ ана (суррогат ана) болудың шариғи үкімі», «Кәріз суларын тазалағаннан кейін қайта қолданудың үкімі», «Құрсақтағы баланың кемістігін анықтау мен емдеудегі заманауи әдістерді қолданудың үкімі», «Пластикалық ота жасатудың үкімі», «Тағам құрамындағы қоспалардың үкімі» және өзге де пәтуалар.

Сондай-ақ кеңес мәжілісінде **18** кітап талқыланып, баспаға ұсынылды. Олар:

1. «Дәстүрлі ислам жауһарлары»
2. «Жаназа және жерлеу рәсімдері»
3. «Дін мен дәстүр – I»
4. «Дін мен дәстүр – II»

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының жанынан 2013 жылы «Ғұламалар кеңесі» құрылды. Ғұламалар кеңесінің негізгі міндеті – діни мәселелер бойынша пәтуа шығару, ҚМДБ ұстанымын айқындайтын құжаттар әзірлеу және т.б.

5. «Пәтуалар жинағы – I»
6. «Пәтуалар жинағы – II»
7. «Сборник фетв»
8. «Таухид кітабы»
9. «Ихсан – рухани тәрбие негізі» кітабы
10. «Пәтуалар жинағы – III»
11. «Қазақ тіліндегі діни сөздердің орфографиялық сөздігі»
12. «Қазақстандағы ислам тарихы»
13. «Шариат в таблицах»
14. «Пәтуалар жинағы – IV»
15. «Толық адам»
16. «Бабалар ізімен: қазақ даласындағы мұсылмандық мектеп» кітабы
17. Дін мен дәстүр III том
18. Ислам энциклопедиясы, I том.

Бүгінде Кеңес құрамында елімізге белгілі исламтану және дінтану, сондай-ақ филология ғылымы докторлары, яғни барлығын қосқанда 19 ғалым жұмыс істейді. Кеңес мәжілісі бір жылда төрт рет ұйымдастырылады. Кеңеске мүше ғалымдар мәжіліс барысында пәтуа немесе құжат мазмұнын егжей-тегжейлі тексеріп, зерттеп, зерделеп шығады. Құран мен сүннеттен дәлелдер алынып, халқымыздың

өмір салты ескеріліп шешім шығарылады.

Қазір кез келген діни тақырыпқа қатысты әртүрлі пәтуалар беріліп, ел арасында түсініспеушілік туындап жатқаны белгілі. Осы орайда діни мәселелерге қатысты пәтуаны тек Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының ресми ақпарат көздерінен алуға шақырамыз. Себебі білмеген нәрсеге пәтуа беру – білімсіздіктен бұрын дін ғылымына және білім иелеріне жасалған қиянат. Түбі үлкен дауға, бүлікке апаруы да ғажап емес.

Әйгілі Имам Шафиғи: «Фиқһ – бұл түсіну ғана емес, ол – Алланың алдына жауап беруге дайын болу», – деп шариғи ілімде атүсті қарамау, ойланбай жауап бермеу, яғни негізсіз шешім шығармау сынды жауапкершілігін көрсетіп берген. Бұл тұрғыда Ғұламалар кеңесі жоғарыда айтқанымыздай, қоғамда пәрменді институтқа айналып, мұсылман қауымының діни түсінігін дұрыстауына сүбелі үлес қосып келеді.

Батыржан МАНСҰРОВ,
ҚМДБ Ғұламалар кеңесінің хатшысы

МАҢҒЫСТАУДЫҢ ЖЕРАСТЫ МЕШІТТЕРІ

Қазақ даласының қай тарап, қай қиыры да, қай пұшпағы болсын қазына байлықтан, қасиет пен киеден кенде емес. Десек те, Маңғыстаудың орны тіпті ерекше. Рақымды да жомарт Жаратушы Иеміз әуелден бұл өлкенің етек-жеңін кең етіп, ырзық-несібесін мол қылып, ерекше мейірімін төккен. Қисапсыз қазына-байлығын айтпағанда, әрбір түйір тасына қасиет дарытып, әр бұтасына ақтық байлатып, әрбір төбесіне әулие түнетіп, киелі етіпті.

Бағзы мен бүгінді, ежел мен ертеңді жалғап жатқан бұл өлкеден небір әулиелер мен машайықтар бар ғұмырын хақ жолына сарп еткен ұлылар мен пірадарлар, қара суды теріс ағызған шайқыпірлер, емшілер, батырлар да, елді аузына қаратқан абыздар мен билер, бай-бағландар да, таңғажайып қасиетімен халқына жаққан небір ғазиз жандар да өтті. Жергілікті ақындардың:

Әулиесі қойдай күңіренген,
Маңғыстаудың ойында

Қадам сайын бір мешіт, – деп жырлайтыны да содан. «360 әулиелі Маңғыстау» деген сөз де бекер айтылмаса керек-ті.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев та Батыс Қазақстандағы жерасты мешіттеріне маңыз беріп, Ұлттық құрылтайдың үшінші отырысында былай деген еді: «Бұл жердегі тағы бір таңғажайып мұра – жерасты мешіттері. Батыс аймақта осындай 20-дан астам мешіт бар. Тарихи нысандар әртүрлі кезеңде салынған және бір-бірінен өзгеше. Мұның өзі еліміздің рухани кеңістігінде ерекше дәстүрлер болғанын және тамыры тереңде жатқанын көрсетеді. Біз оның бәрін мұқият сақтап, жер жүзіне танытуымыз қажет».

Маңғыстау мен Үстірттің тылсым қойнауы тарихи, археологиялық және архитектуралық жәдігерлерге толы екені таңғалдырмайды да. Бұл орайда, республика бойынша тіркелген ескерткіштердің жартысынан астамы осы аймақта шоғырланғанын айта кеткен жөн. Жерасты мешіттері көне замандардағы ғибадатханалар, қазақтар Маңғыстау өңіріне аяқ басқан XVIII ғасырдың екінші жартысынан кейінгі

қорымдардағы ескерткіштер – ата-бабамыздан қалған асыл мұрамыз.

Бұл аймақта бірнеше ерекше жерасты мешіттері бар, олардың көпшілігі Ислам дінінің алғаш таралуынан кейін салынған. Маңғыстау жерасты мешіттері – ерекше архитектуралық құрылымдар мен тарихи мәні бар орындар.

Маңғыстау жерасты мешіттерінің ерекшеліктері

Құрылымы мен архитектурасы: Жерасты мешіттері, әдетте, тау жыныстары мен құмдақ жерлерге қазылған. Бұл ғимараттардың кейбірі толықтай жер астында орналасқан, ал кейбіреулері жартылай ашық. Олар терең үңгірлерде немесе табиғи жартастарда жасалған. Мешіттердің ішкі бөліктері қарапайым әрі әсерлі, олар табиғи элементтермен үйлесіп, адам жанына тыныштық сыйлайды.

Тарихи маңызы: Бұл мешіттер ежелгі дәуірлерден бері діни орын ретінде қызмет атқарып келеді. Кейбірі VI-X ғасырларға жатқызылады, ал кейбіреулері кейінгі дәуірлерде, әсіресе орта ғасырларда салынған.

Мәдени мұра: Маңғыстаудың жерасты мешіттері исламдық сәулет өнері мен діннің таралу тарихының бір бөлігі ретінде үлкен маңызға ие. Бұл мешіттер көбінесе зираттармен байланысты және арнайы зиярат жасауға келгендер үшін маңызды орындар болған. Жерасты мешіттері – Маңғыстау өлкесінің тарихи ескерткіштері саналады. Мұндай сәулет құрылыстары Қазақстанның басқа аймағында кездеспейді.

Шақпақ ата мешіті

Бұл мешіт Маңғыстау облысының Жаңаөзен қаласының маңында орналасқан. Оның ерекшелігі – жер астында орналасқан және қабырғалары табиғи жыныстармен қапталған. Шақпақ ата мешіті өзінің әдемі архитектурасымен және тарихи маңызымен танымал. Тарихи деректерге сүйенсек, Шақпақ ата Қожа Ахмет Ясауидің шәкірті болған және осы аймақта сопылықты уағыздаған. Бұрын мұнда бірнеше бөлмеден тұратын медресе болған. Жарық ғимаратқа арнайы күмбез арқылы түсіп тұрған. Бір айта кетерлігі, Шақпақ ата мешітінің бастапқы келбеті сол күйінде сақталған. Мұнда ауқымды қалпына келтіру жұмыстары жүргізілген жоқ. Ғимарат ішінде төрт баған орналасқан. Қабырғаларда араб тілінде әртүрлі жазулар көрінеді. Қазір мешіт көптеген адамдар үшін зиярат орны саналады.

Сұлтан ата мешіті

Маңғыстау облысының Бейнеу ауданына жақын, Сұлтан ата ауылында орналасқан тарихи және діни ескерткіш. Бұл мешіт – Маңғыстаудың ең танымал жерасты мешіттерінің бірі және оның тарихы мен мәдени маңызы өте үлкен.

Сұлтан ата жерасты мешіті табиғи тас қабаттарына қазылып жасалған. Мешіттің ішкі бөлігі кең әрі қарапайым, бірақ көрінісі өте әсерлі. Ғимараттың қабырғалары мен төбесі табиғи тастан жасалып, арнайы құрылымдық өзгерістер мен тұрақтылығы сақталған. Мешіттің құрылысы мен орналасуы табиғи тау жыныстарының қасиетін ескере отырып салынған. Қазіргі таңда тарихи мешіт көптеген турист мен зияратшылардың келу орнына айналған. Оның ішінде діни рәсімдер мен рухани құлшылықтар үшін арнайы бөлмелер бар.

Қараман ата жерасты мешіті

Қараман ата жерасты мешіті – Маңғыстау облысында орналасқан ерекше тарихи және діни ескерткіштердің бірі. Бұл мешіт табиғи үңгірлерден ойылып жасалған және қазақ халқының діни-рухани мұрасының маңызды бөлігі саналады.

Тарихи жәдігер Маңғыстау облысының Қарақия ауданында, Бейнеу елдімекеніне жақын маңда орналасқан. Ол XI–XII ғасырларда өмір сүрген Қараман ата есімімен байланыстырылады.

Деректерде Қараман атаның сопылық ілімін ұстанған діни тұлға екені айтылады. Оның жерасты мешіті мен қорымы кейіннен зиярат орнына айналған. Бұл мешіттің ерекшелігі

– тастан ойылған бөлмелері мен дәліздерінің табиғи қалыпта сақталуы. Мешіт бірнеше бөлмеден тұрады, оның ішінде ғибадат ету орны, жиналыс орны және

басқа да қосалқы бөлмелер бар. Жерасты мешіттері көбінесе жергілікті халықтың жаугершілік заманында қауіпсіздігі үшін жасалған.

Бекет ата мешіті

Бұл мешіт Маңғыстау аймағындағы ең танымал жерасты мешіттерінің бірі. Бекет ата – ислам әлемінде танымал тұлға әрі оның зираты мен мешіті зиярат етіп келушілер үшін киелі орын саналады.

Оғландыдағы пір Бекеттің жер асты мешіті – еліміздегі ерекше киелі орындардың бірі. Оның негізі шамамен XVIII ғасырда қаланған. Бекет ата тек әулие ғана емес, адам емдейтін қасиетке ие, физика мен математиканы, одан қала берді астрономияның заңдарын жетік білген. Оның туған жері ретінде қазіргі Атыраудағы Құлсары өңірі аталады. Ол мүшелге толғанда Шопан атаға келіп, одан дәріс алып, ары қарай білімін Хиуада жалғастырған. Білім жинап, ілім теріп қырықтың қырқасына шыққан Бекет ата артынан еретін шәкірт дайындауға көшеді. Өз өмірінде көп жерлерді аралап, ел көрген Бекет ақыры Маңғыстауға оралады. Ол тек өзінің сопылығымен қатар, қалмақтардың шапқыншылығы кезінде көзге түскен жаужүрек батыр да болған.

«Мәдинада Мұхаммед, Түркістанда Қожа Ахмет, Маңғыстауда Пір Бекет» деген қанатты сөз – Бекет атаның әулиелік даңқының айғағы. Бекет ата мешіті – сәулет өнерінің ерекше туындысы. Сондай-ақ, тарихи және рухани орын. Бұл орын салынғаннан

бері екі жүз жылға жуық уақыт өтсе де, тек отандастарымыз ғана емес, шетелдіктер де келетін мекенге айналды. Қазіргі таңда Маңғыстау облыстық орталық мешіті Бекет атаның есімімен аталады. Маңғыстау өлкесі – тарихи ескерткіштерге бай, өткеннен сыр шертетін, ерекше өңірлердің бірі. Президент бірер жыл бұрын Маңғыстау жеріндегі тарихи нысандарды ЮНЕСКО мұралары тізіміне қосу жөнінде мемлекеттік органдарға тиісті тапсырма берген болатын. Расында Ақтау қаласының 2025 жылы Түркі әлемінің мәдени астанасы болып жарияланғанын ескерсек, Мемлекет басшысының тапсырмасы да облыс орталығының мәдени және рухани маңыздылығын айқындап бермек.

Бағзы заманнан құпиясын ішке бүккен, көшпелілердің атақонысы болған құтты өлке Маңғыстаудың жерінің асты қазынаға, үсті аңызға толы, 360 әулиеге мекен болған қасиетті өңір. Осы бабалардан қалған қасиетті, киелі мекеннің ескерткіштері мен тарихи қазынасын, әулиелер тұрағы болған жерасты мешіттерін қадірлеп қастерлеуіміз қажет. Келешек ұрпаққа осы тарихи-мәдени мұрамызды сақтап, аманатты жеткізу – біздің міндетіміз екені анық.

Әнуарбек ІЗІМБАЙҰЛЫ,
Маңғыстау облысының бас имамы

КАДР БӨЛІМІ – ӘР МЕКЕМЕНІҢ ЖҮРЕГІ

Кадр бөлімі – қызметкерлерді басқарудың негізгі элементі ретінде мекемелердегі еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Бөлім жұмысы ресурстарды басқаруға, қызметкерлерді оқытуға және дамытуға, еңбек қауіпсіздігі мен ережелерін сақтауды қамтамасыз етуге және табысты жұмыс істеуіндегі ажырамас бөлігі саналады.

Кадр қызметкері ретінде жұмыс істеу үшін теориялық біліммен қатар практикалық дағдылар қажет. Адам ресурстарының маманы болу үшін білім алу, тәжірибе жинақтау және қажетті дағдыларды дамыту сияқты бірнеше кезеңнен өту керек.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасындағы кадрлық сұрақтарға Құжаттамалық қамтамасыз ету бөлімі жауап береді. Құжаттамалық қамтамасыз ету бөлімі Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлының бастамасымен 2023 жылы кадр жұмыстары мен кеңсе жұмыстары жиынтығынан құрылған бөлім. Діни басқармадағы кадрлық жұмыс 2000 жылдан бастау алып, өз

алдына жеке бөлім болып жұмыс істеп келді. 2000-2022 жылдар аралығында мүфтият ардагері Байұзақ Орынбасарұлы осы бөлімнің ең алғашқы меңгерушісі болып қызмет атқарды. Ол Діни басқарманың кадрлық жұмыстарының дұрыс бағытта жүзеге асырылуына көп жыл әрі сүбелі үлес қосты.

Кадр қызметі діни басқарманың орталық аппараты мен оның филиалдарында қызмет ететін қызметкерлердің жұмысқа қабылданудан бастап, құжаттарының дұрыс толтырылуын, реттіліктің сақталуын, қызметтері бойынша ауысуларын, жұмыстан босатуларын қадағалайды. Ал кеңсе қызметінің негізгі функциясының

бірі орталық аппараттағы кіріс-шығыс хаттарды жүйелі түрде реттеп, тіркеп отыру. Сондай-ақ ҚМДБ-ның бұйрықтары мен нұсқауларын филиалдар мен Діни басқармаға тиесілі мекемелерге дер кезінде жетуін қамтамасыз етеді. Қазір құжаттамалық қамтамасыз ету бөлімінің меңгерушісі Берікбол Мергенбайұлы, ал кеңсе жұмыстарына жауапты Мадина Зәкір.

Діни басқармаға қызметке алынатын әр маманға және еліміздегі ҚМДБ-ға филиал болып тіркеуге алынған барлық мешіттерге қабылданатын кадрға жеке іс қағазы әзірленіп, жаңадан тағайындалатын діни қызметкерлер міндетті түрде аттестаттау комиссиясынан өтеді және тиісті бұйрық шығарылады.

Дін қызметкерлерін жұмысқа қабылдауға, шығаруға, ауыстыруға құжаттар, бұйрықтар, діни басқарма қызметкерлеріне іссапар куәліктерін толтырып, іссапарға шығуға қатысты бұйрықтар дайындалады. Қажетті анықтамалар жазып беріледі. Қызметкерлердің еңбек кітапшалары толтырылып, жүргізіліп отырады.

Кадр қызметі діни басқарманың еңбек тәртібіне бақылау жасайды. Сырқаттанып қалған қызметкерлер емдеу орындарының анықтамаларын тапсырып отырады. Әр айдың соңында олардың жұмыс уақыты, іссапарда, демалыста ақысыз демалыста болған, ауырып, қызметке жарамсыз болған күндері табель кестесіне енгізіліп, қол қойылады да, есепшіге өткізіледі.

Кадр бөлімі дін мамандарын қызметке орналастыру шараларын да ұйымдастырады. Республикамызда бірден бір дін мамандарын дайындайтын жоғарғы оқу орны саналатын Нұр-Мүбәрак университетін бітірушілердің басым көпшілігі жыл сайын қызметке тағайындалып, жұмыс істеуде. Сонымен қатар 2 айлық имамдардың білімін жетілдіру институтында өңірлерде Бас мүфтидің бұйрығымен қызмет ететін мамандар оқуларын оқып, білімдерін шыңдап, арнайы куәлік алып шығады. Оқуды үздік тәмамдағандар және аттестаттаудан жоғары көрсеткіштерге ие болғандар кадр бөлімінің резервіне алынады. «Шымкент», «Астана», Алматыдағы «Әбу Ханифа», «Ақтөбе», «Орал», Жамбылдағы «Һибатулла Тарази», Павлодардағы «Әбу Бәкір Сыддық», Түркістан облысындағы «Сарыағаш», Алматы облысындағы «Үшқоңыр», барлығы 9 медресе-колледжге жыл сайын шәкірттер қабылданып, бітіруші түлектері ел аумағы

бойынша өңірлердегі діни қызметтерге тартылуда.

Кадр қызметі дін қызметкерлерінің білім сапасын тексеруді ұйымдастыруға қолғабыс көрсетеді. Респубикалық аттестаттау комиссиясының құрамында болып, аймақтарға іссапармен шығып отырады.

Құжаттамалық қамтамасыз ету бөліміндегі кеңсе жұмысы келесі маңызды шараларды жүзеге асырады.

– ҚМДБ-ға келген құжаттар, оның ішінде жеке адамдар мен ұжымдардан, Діни басқарманың өңірлердегі филиалдарынан, мемлекеттік органдардан келген хат, арыз-шағым, пікір, ұсыныстарды қабылдап, реттеп, тіркеуге алу;

– ҚМДБ тарапынан жіберілген хаттарды тіркеп, хат, арыз-шағым иелеріне жауаптың өз уақытында жіберілуін қадағалап, нәтижесі жайлы басшылыққа мәлімдеу;

– Бас мүфти тапсырмаларының уақытылы және сапалы орындалуын қамтамасыз ету;

– ҚМДБ аумақтық филиалдарының құжат алмасу жұмыстарына жылдық қорытынды баға беріп, жұмысты тиімді бағыттау.

Алла елшісі (оған Алланың сәлауаты мен сәлемі болсын): *«Әрбір адам бақташы әрі қол астындағыларға жауапты. Басшы да қол астындағыларға жауапты. Ер адам отбасы үшін жауапты. Соларға жауап береді. Әйел күйеуінің үйіне жауапты. Сол үшін жауап береді. Қызметші қожайының малына жауапты. Қолына табысталғандарға жауап береді.*

Әрбірің бақташысыңдар әрі қарамағындағыларыңа жауап бересіңдер», – деген (Бұхари, Мұслим). Бұдан түсінетініміз қоғамдағы түрлі адамдардың Алланың алдында, бір-бірінің алдында белгілі бір дәрежеде жауапкершілігі бар.

Әрбір адам және әр қызметкер өзіне тапсырылған міндетті тиісті дәрежеде орындауға барын салғаны жөн. Олай жасамаса аманатқа қиянат еткен болады. Кадр қызметі де – сондай жауапкершілікті қажет ететін жұмыс. Қашан да болсын істің соңын бағып, дүние және ақыреттегі есепті ойлап, қызмет жасайтын болсақ қана Алла алдында жүзіміз жарық болады.

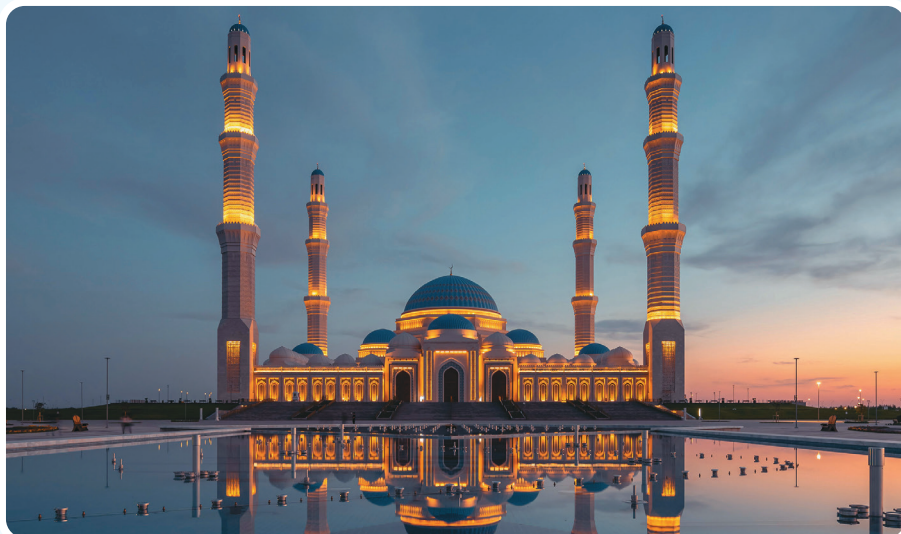
Берікбол ЖАНАҚОВ,
Құжаттамалық қамтамасыз ету
бөлімінің меңгерушісі

ЕЛІМІЗДЕГІ 5 ЗӘУЛІМ МЕШІТ

1991 жылы егемендік алған сәтте елімізде небәрі 68 мешіт болса, бүгінгі күні құлшылық үйлерінің саны 2895-ке жетті. Бұл қуантарлық жағдай. Алла үйін салған адамдарға қатысты ардақты Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) хадисінде былай деген: «Кім жер бетінде Алланың үйін салуға атсалысса, Алла Тағала ол кісіге жұмақтан орын дайындайды». Ислам тарихында мешіт салу – барша пайғамбарлар шұғылданған қадірлі іс болған.

Мешіт – руханият ордасы, оқу-білімнің орталығы. Себебі мешіттеріміз тек құлшылық жасайтын орын ғана емес. Мешіт – діни сауат ашатын, сәбилерге азан шақырып ат қоятын, жаңадан отау құрған жас жұбайлардың ақ некесін қиятын, дүниеден өткен аяулы жандарға Құран оқытып, дұға бағыштайтын,

мұқтаж жандарға қайырымдылық жасалатын, қиналған адамдарға рухани қолдау көрсететін мейірім мекені. Бұлардың қатарында көрсе көздің жауын алатын, әсем де көрікті мешіттеріміз бой көтеруде. Енді, сол мешіттердің ішінде еліміздегі сыйымдылығы жағынан алғашқы қатарда тұратын 5 мешітке тоқталсақ.

Республикалық бас мешіт

2022 жылдың 12 тамызында елордамыз Астанада әлемдегі ең үлкен 10 мешіттің қатарына кіретін Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы жанындағы Республикалық бас мешіт ашылды. Мешіт Қазақстанның тұңғыш Президенті

Нұрсұлтан Назарбаевтың бастамасымен қолға алынып, үш жылдың ішінде мұсылман жамағатының игілігіне берілді.

Мешіттің жалпы аумағы 10 гектар. Мешіттің жалпы құрылыс алаңы 68 062 шаршы метрді құрайды. Үлкен күмбездің биіктігі – 83,2 метр, диаметрі – 62 метр.

Мешіттің төрт мұнарасы бар, олардың биіктігі – 130 метр. Мұнара бес бөліктен тұрады. Ол Исламның бес діңгегін (иман, намаз, ораза, зекет және қажылық) білдіреді. Сол қанатындағы мұнара «Туристік мұнара» деп аталады. Келген қонақтар лифт арқылы көтеріліп, елорданы биіктен тамашалай алады.

Мешіттің жерасты қабатында 440 орындық банкет залы, 405 орындық жабық паркинг, вестибюль, дәретхана, техникалық, салттық қызмет көрсету орны, телестудия мен құрбан шалу орны орналасқан.

Ал, бірінші және екінші қабаттарда намаз оқитын орыннан бөлек сыныптар, конференц зал, неке қию залы, Құран оқитын бөлме, кеңселер, қызметтік кабинеттер, дүкендер, мұражай және техникалық бөлмелер бар.

Мешіттің жалпы сыйымдылығы 235 000 адамды құрайды. Нысан-ның ішіне 35 мың кісі сыйса, ауласына 200 мың кісінің бір мезетте сапта тұрып намаз оқуына мүмкіндігі бар.

Мешіттің кіреберіс есігі әлемдегі ең биік ағаш есіктердің бірі саналады. Құбыла жақтағы мозаика орнатылған қабырға ұзындығы – 100 метр, биіктігі – 22,4 метр. Қабырғадағы мозаика 25 млн. алуан түсті шынымен безендіріл-

ген. Сонымен қатар, панельге Алла Тағаланың 99 көркем есімі жазылған. Мешіттің үлкен залына ілінген ортадағы таза шыны (хрусталь) аспашамы әлемдегі ең үлкен аспашамдардың бірі. Оның диаметрі – 27 метр, салмағы 20 тонна. Барлық хрусталь жеті түстегі 3 614 833 бөлшектен тұрады, әрқайсысы қолмен жиналған. Үлкен люстра 1 360 890 хрусталь бөлшектен құрастырылған.

Мешіттің үлкен залы мен әйелдер

залына толық кілем төселген. Бұл – әлемдегі қолмен тоқылған ең үлкен кілем. Кілемнің оюлары қазақша нақышпен безендірілген. Мешіт қабырғаларына және күмбездің ішкі жағына түрлі түсті нақыштар, өрнектер мен оюлар, Құран аяттары, Алланың есімдері жазылған. Қала тұрғындары мен қонақтары қоғамдық көлікпен келулері үшін ғимараттың төменгі жағында автобустар үшін арнайы туннель салынып, аялдама да қарастырылған.

«Әзірет Сұлтан» мешіті

Астанадағы «Әзірет Сұлтан» мешіті 2012 жылы ашылған. Нұрсұлтан Назарбаевтың бастамасымен екі жыл ішінде салынған мешіт үш қабаттан тұрады. Жалпы құрылыс аумағы 18000 мың шаршы метрді құрайды. Сыйымдылығы – 12000 адам.

Бірінші қабатында дәретхана, екі неке залы және 500 адамға арналған ауызашар, құдайы ас беретін асхана бар.

Мешіттің екінші қабатында ерлерге арналған намаз оқу залы орналасқан. Ал үшінші қабатында имамдар бөлмесі мен сыныптар, діни бағдарлама түсіретін студия, діни, рухани ағарту сайтының әкімшілігі орналасқан. Үшінші қабатында әйелдерге арналған намазхана залы бар.

Кіші залмен үлкен залға өтер жерде қабырғаға Елбасының мешітке сыйлығы «Күміс Құран» ілінген. Бұл Ресейдің Ақша зауытында арнайы осы мешіт үшін тапсырыспен жасалған. Күміс Құранның түп-нұсқасы Хазіреті Осман ибн Афанның әмірімен VII ғасырда жазылған. Күміс Құран 162 беттен тұрады. Жартысы келесі бетте ілінген.

Мешіттің күмбез саны – 10, олардың диаметрлері – 10,45 метр. Төрт мұнараның әрқайсысының биіктігі – 77 метр. Мешітте 26 тірек бар. Мешіт аумағында 745 көлікке арналған ашық автотұрақ бар. Люстрасы арнайы

осы мешіт үшін жасалған. Әйнегі таза хрустальдан, темірі латунь. Салмағы – 3 тонна. Мешіттің құрылысына 100-ден астам жергілікті және шетелдік құрылыс компаниялары атсалысқан.

«Есжанұлы Сейтжан қари» мешіті

«Есжанұлы Сейтжан қари» мешіті 2024 жылғы 24 мамыр күні ашылды. Мешіт Шымкент қаласының «Нұрсәт» мөлтек ауданында орналасқан. Сыйымдылығы – 12 000 адам. Мешіттің сырт келбеті Түрік мемлекетінен арнайы тапсырыспен алдырған ақ мәрмәр таспен көмкеріліп, ішкі жағы ислами классикалық үлгіде әрленіп, ұлттық колоритте безендірілген. Құлшылық үйі толықтай белгілі кәсіпкер С.Есжановтың қолдауы мен қаржысына салынды.

Дін мен дәстүрімізді бірге ұштастырып, әдемі үндестік пен үйлесімділікті көрсете білген

«Есжанұлы Сейтжан қари» мешіті – Шымкент қаласының ғана емес, еліміздің рухани бағыт-бағдар беретін орындардың бірі болары анық.

Мешітке келуші жамағат пен қала қонақтарының жайлылығы үшін мешіт аумағында орындықтар, отбасылық тамақтануға арналған кафелер, сауда орындары, көлік тұрақтары ойластырылған. Мешіт ішінде салт-дәстүріміз бен шариғат бағытындағы барлық іс-шараға арналған неке қию залы, балл рум, конференц залдары орналасқан.

Мешіттің жалпы ауданы 12 гектар, құрылыс ауданы 47 мың шаршы метрді құрайды. Мешіттің жерасты автокөлік тұрағында 736 көлікке орын бар. Ақ мәрмәрмен қапталған аумақ – 64 000 шаршы метр, ал гранитпен көмкерілген аумақ 54 000 шаршы метрді құраса, көгалдандыру аймағы – 4 гектар.

Құлшылық үйі жалпы 3 блоктан (А, Б, В) тұрады. А блогында 4000 адамдық ерлер намазханасы, 100 адамдық неке қию залы, 600 кісілік асхана және бір мезетте 428 ер кісінің сырт дәрет алу орны қарастырылған. Б блогында ер кісілерге арналған кіші намазханасы орналасқан. Ал, В блогында 1100 кісіге арналған конференция залы орналасқан.

Мешіттің 3 негізгі күмбезі бар. Олардың диаметрі 45 метрді құрайды, биіктігі 53,5 метр.

Шымкент орталық мешіті

2013 жылдың 30 күні қасиетті жұма күні Шымкент қаласында сәні мен сәулеті жарасқан зәулім мешіт ашылды. Біріккен Араб Әмірлігінің «Шейх Халифа бин Зәйд Әль-Нахайан» қайырымдылық қорының демеушілігімен 2007 жылы құрылысы басталған мешіт Шымкент қаласындағы тоғыз жолдың торабы, Алматы-Ташкент тас жолы мен Темірлан тас жолы қиылысында бой көтерген.

Мешітке 3.2209 гектар жер бөлінген. Мешіттің құрылыс аумағы 6355 шаршы метрді құрайды, сыйымдылығы бір сәтте 7000 адамға намаз оқуға арналған. Мешіт – қазақтың киіз үйі сипатын беретін келбетте салынған, ақ түсті күмбезінің биіктігі 37 метр. Және биіктігі 33 метрлік ақ түсті 4 мұнарасы бар. Мешіт іші екі бөлімнен тұрады, бірі киіз үй сипатындағы үлкен намаз оқитын зал, екіншісі екі қабатты ғимараттан тұрады. Екі қабатты ғимараттың төменгі қабатында кіші намазхана, неке, әйелдер,

шаруашылық бөлмелері мен дәрісхана, екінші қабатында имам және әйелдер бөлмесі, кітапхана және 4 қызметтік бөлме орналасқан. Мешіт ішінде айналасына жарық беретін әсем люстра-лар ілінген. Мешітке келушілердің автокөліктеріне арнайы автотұрақ салынған.

Алматы орталық мешіті

Қазақстанның оңтүстік астанасының көркіне айналған қазіргі зәулім мешіт бұрынғы ескі мешіт орнына жайғасқан. Жоба авторлары – сәулетші С.Баймағамбетов, Ш.Шарапиев және К.Жарылғапов. Құлшылық үйінің құрылысын «Алматыжилстрой» жүргізді. Қаражатын Алматы қаласының әкімшілігі көтерді. 1999 жылы ашылған мешіттің жалпы ауданы – 3594,5 шаршы метр, пайдалы көлемі – 3264,5 шаршы метр, үлкен залдағы люстраның салмағы – 1750 кг, диаметрі – 5, ұзындығы – 7 метр, 365 шамы бар. Мешіт бес мың адамға арналған үлкен төрт залдан тұрады: негізгі зал, бес уақыт намаз оқитын зал, әйелдер залы және дәрісханалар. Әр бөлменің нақышы да, бояуы да бірін-бірі қайталамайды. Мешіт қабырғасының биіктігі он екі метр. Есік маңдайшаларының жоғары жағы батырлар дулығасы іспетті. Мешіттің төрт мұнарасы бар. Бас мұнараның биіктігі – 40 метр. Бұл Алла елшісі

Мұхаммедке (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) пайғамбарлықтың қырық жаста берілгендігін, ал төрт мұнара төрт халифаны білдіреді. Мінбердің биіктігі – 7,77 м, яғни ол жеті қат аспан, жеті қабат жер дегенді білдіреді. Ол сүйек қолдана отырып самырсын ағашынан жасалған. Үлкен күмбездің диаметрі 20, қалған төрт кіші күмбездің биіктігі 27 метр.

Қазіргі таңда Алматы қаласында 56 ғибадат үйі халық игілігіне қызмет етіп тұрған болса, соның бірі осы Алматы қалалық орталық мешіті.

Сондай-ақ елімізде сыйымдылығы жағынан үлкен мешіттер қатарында Шығыс Қазақстан облыстық «Халифа Алтай» Ақтөбе облыстық орталық «Нұр Ғасыр», Қостанай және Қарағанды облыстық мешіттерін атай аламыз. Бұл құлшылық ордаларында 5000 кісі бір мезетте намаз оқи алады.

Марат ЖАППАСБАЕВ,
ҚМДБ Мешіт істері бөлімінің меңгерушісі

Өткен қасиетті Рамазан айында Астанадағы Республикалық бас мешітте ұйымдастырылған ауызашар кезінде Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 35 жылдығына арналған «Дін мен дәуір» фотокөрмесі ұсынылды. Фотокөрмеге қазақтың дін ісі Орынбор мұсылмандары діни басқармасы (1789-1868), Уфа діни басқармасы (1917-1920), Орталық мұсылмандар діни басқармасы (1920-1936), Орта Азия және Қазақстан мұсылмандары діни басқармасына (1943-1990) қараған кездегі, сондай-ақ Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының тыныс-тіршілігіне қатысты фотосуреттер қойылды. Назарларыңызға фотокөрмеге қойылған кейбір тарихи суреттерді және мүфтиятты басқарған Бас мүфтилердің суретін ұсынып отырмыз.

Жалпыресей мұсылмандарының екінші съезі, Петербург, 1906 жыл (солдан оңға қарай үшінші қатардан: бірінші – Мұстафа Оразов, екінші – Сәлигерей Жаппаров, үшінші – Шаймерден Қосымғұллы, тоғызыншы – Уәлихан Танашев).

Жалпыресей мұсылмандарының төртінші съезі, Петербург, 1914 жыл (ортада Әлихан Бөкейхан мен Мұхамметжан Тынышбайұлы).

Орталық мұсылмандар діни басқармасының қылыңгерлері, Уфа, 1920 жыл (сол жақтан: екінші қатардан төртінші – мұфти Риззатдин Фарахидов, жетінші – Мағди қажы Мақсұтұлы).

Халықаралық Ислам конференциясының қатысушылары. Солдан оңға қарай: Тахир Ізлес, Мағди қажы Мақсұтұлы, Қашғар Төркімханов, Қажы Мүслим, Мұса Бөгішев, Ыстамбұл, 1926 жыл.

Орта Азия және Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының қазылары. Ташкент, 1950 жылдар (сол жақтан бірінші қатардан бесінші – Садуақас қажы Ғалмани, алтыншы – Әбдіғаллар Шамсутдинов).

Қазақстан қазы Жақия қажы Бейсенбайұлының шетелдік делегациямен кездесуі, 1974 жыл.

Мемлекет басшысымен бірге Қожа Ахмет Ясауи кесенесіне зиярат етуде.

Рәтбек қажы Нысанбайұлы жаңа мешітке Құран сыйлап жатыр, Қостанай, 1991 жыл.

Әбсәттар қажы Үндістандағы Мұхаммед Хайдар Дулати зираты басында

Бес мүфти бас қосқан тарихи сәт, 2020 жыл.

Ержан қажы Малғажыұлы балалармен, 2014 жыл.

Серікбай қажы Ораз бен Ресей мүфтилер кеңесінің төрағасы Равиль Гайнутдин, 2018 жыл.

«АБАЙ. АЛАШ. АСЫЛ ДІН» БАЙҚАУЫНА ҚАТЫСЫҢЫЗ!

IMAN
ДІНИ-ТАНЫМДЫҚ ЖУРНАЛЫ
Қазақстан мұсылмандары
діни басқармасының
ресми журналы

Меншік иесі:
«Иман-сенім» ЖШС

Редакция алқасы:

Наурызбай қажы ТАҒАНҰЛЫ (төраға)
Кенжетай ДҮЙСЕНБАЙ
Сансызбай ҚҰРБАНҰЛЫ
Ермек МҰҚАТАЙ
Ғылымбек МӘЖИЕВ
Мұхаммед-Хусейн АЛСАБЕКОВ
Ершат ОҢҒАР
Батыржан МАНСҰРОВ
Смайыл СЕЙІТБЕКОВ
Ағабек ҚОНАРБАЙҰЛЫ
Хасан АМАНҚҰЛ
Нұрбек ЕСМАҒАНБЕТ
Жәнділлә БЕКЖІПТОВ
Естай ӘБДІҒАЛИ
Жолдас БЕРДІМУРАТОВ
Керімбек ДӘУІТОВ
Бейбіт ЖАНСАРИН
Ерболат ЖҮСІПОВ
Асқар ЗӘКІРЖАНҰЛЫ
Әнуар ЕЛЖАНОВ
Бақдәулет НҰРМАТҰЛЫ
Асқар МҰҚАНОВ
Мадияр ПІРІМҚҰЛОВ
Хамзат ҚАЖЫМҰРАТҰЛЫ
Самат ҚАНАТҚАЛИҰЛЫ
Дастан ҚҰРМАНБАЕВ
Болатбек ҰЛАСҚАНҰЛЫ
Төлеби ОСПАН
Амантай САДИЕВ
Думан НӘДІРҰЛЫ
Қуаныш СӘБИТ
Ержан ТӨЛЕПОВ
Бектұрсын УАЛИЕВ

Діни сарапшылар

Рәтбек қажы НЫСАНБАЙҰЛЫ
Серікбай қажы ОРАЗ
Мұқан ИСАХАН

Директор-бас редактор

Кеулімжай ҚҰТТЫ

Жауапты хатшы

Ермұрат НАЗАРҰЛЫ

Шариғи редактор

Медет ҚҰРМАШҰЛЫ

Техникалық редактор

Асқар БАЙҚОҢЫРҰЛЫ

Редакцияның мекенжайы:

Астана қаласы, Мәңгілік ел, 65
«Иман» журналының редакциясы

Пошта: iman@muftayat.kz

Телефон: +7 (7172) 999866

Жазылу индексі: 75998

Журнал айына 1 рет шығады

Мәдениет және ақпарат
министрлігінде тіркеліп,
№3176 ж куәлігі берілген

«Иман» журналы редакциясының
компьютерлік орталығында беттелді.

Таралымы – 14 000
Тапсырыс: №250

«Жедел басу» баспаханасы,
Алматы қаласы, Ырысты көшесі, 46/2а

Журналда жарияланған материалдарды
сілтемесіз көшіріп басуға болмайды.

Басылымда Алла Тағаланың есімі
мен Құран аяттары жазылғандықтан,
журналды аяқасты етпеулеріңізді
сұраймыз.

Қазақ жазба әдебиетінің негізін қалаушы, ұлы ақын, ғұлама-ойшыл Абай Құнанбайұлының 180, Алаш қозғалысының 120 жылдығы және Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 35 жылдық мерейтойына орай республикалық «Иман» журналы мен «Мұнара» газеті оқырмандар арасында «Абай. Алаш. Асыл дін» тақырыбында шығармашылық байқау жариялайды.

Байқаудың мақсаты:

- ◆ Абайдың асыл сөзі мен мол мұрасын, сондай-ақ Алаш қайраткерлерінің сара жолы мен ерен еңбегін газет-журнал оқырмандарына дәріптеу.
- ◆ Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының 35 жылдық белесі қарсаңында атқарылған баянды бастамалар мен осы кезеңде еліміздегі Ислам дінінің дамуына үлес қосқан ардагер имам-ұстаздардың өнегелі ісін оқырмандарға насихаттау.

Байқаудың міндеті:

- ◆ Оқырмандарды Абайдың өлеңдерінен нәр алып, қарасөздерінен ғибрат түюге, сондай-ақ Абай шығармашылығында айтылған дін мен дүниетаным, рух пен мінез, тұрмыс пен тіршілік, болмыс пен бітім, тіл мен діл тақырыптарын таразылауға шақыру.
- ◆ Алаш қайраткерлерінің, соның ішінде дін қызметкерлерінің (қазі, мұхтасиб, ахун, ишан т.б.) елеулі еңбектерін көпшілікке таныстыру. Сонымен қатар Діни басқарма аясында (мешіттер, медреселер т.б.) қызмет еткен ардагер имамдардың оқиғалары арқылы оқырмандарға ой салу.
- ◆ Ел арасындағы шығармашылық иелерінің қабілет-қарымын шыңдап, журнал оқырмандарын тың мәліметтермен байытып, пікір алмасуға жол ашу.

Байқау шарттары:

- ◆ Байқауға Абай өмірі мен шығармашылығына, Алаш қайраткерлерінің өнегелі жолына, сонымен қатар дін қызметкерлерінің игі істеріне арналған барлық жанрдағы (эссе, мақала, естелік, зерттеу, сұхбат т.б.) шығармалар қабылданады.
- ◆ Шығармашылық жұмыстар Microsoft Word түрінде жолдануы қажет. Мақала көлемі 14 шрифтпен, 1,0 интервалмен жазылуы және 5 беттен аспауы тиіс.

- ◆ Бір қатысушы бір ғана материал жібере алады. Шығармалар қазақ тілінде қабылданады. Байқауға қатысушылардың жасына шектеу қойылмайды.

- ◆ Бәйгеге қатысушылар жұмыстарына толық аты-жөнін, телефон нөмірін, мекен-жайын және өздері туралы қысқаша мәлімет қосып, iman@muftayat.kz электронды поштасына жолдауы қажет.

Байқау талаптары:

- ◆ Шығармашылық жұмыстар «Абай. Алаш. Асыл дін» шығармашылық байқауына» деген белгімен қабылданады.
- ◆ Жұмыстарды қабылдау 2025 жылғы 15 қаңтарында басталып, 2025 жылғы 15 тамыз күні (сағат 18.00-де) аяқталады.
- ◆ Тақырыпқа мүлдем қатысы жоқ, елімізді, тілімізді, дінімізді мансұқтайтын материалдар қабылданбайды.
- ◆ Шығармалардың мазмұнды, көркем, сапалы объективті, креативті және өзекті болуына аса мән беріледі.

Байқау барысы:

- ◆ Байқау жеңімпаздарын кәсіби журналистерден және дін мамандарынан жасақталған қазылар алқасы анықтайды.
- ◆ Жеңімпаздар 2025 жылғы тамыз айында (нақтырақ уақыты қосымша хабарланады) анықталады.

Жүлде қоры:

- Бірінші орын – Ұмра қажылығына жолдама.
- Екінші орын – 300 мың теңге.
- Үшінші орын – 200 мың теңге.
- Бұдан бөлек 5 адамға ақшалай ынталандыру (100 мың теңгеден) сыйлығы беріледі.

Ұйымдастырушы:

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының «Мұнара» газеті мен «Иман» журналы.

Редакцияның мекен-жайы:

Астана қаласы, Мәңгілік ел даңғылы, 65.